

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Marina Siljehav Tallberg

Tillsammans, gemensamt, i samråd
eller samförstånd

- Förutsättningar för och problem med att någon är
”att anse som” gärningsman

Examensarbete
30 högskolepoäng

Martin Sunnqvist

Straffrätt

VT 2012

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställning	7
1.3 Disposition	8
1.4 Metod och material	9
1.5 Avgränsning	9
2 OM BEGREPPEN	11
2.1 Medverkan	11
2.2 Anstiftan och medhjälp	12
2.3 Gärningsmannaskap	13
2.3.1 Konverterat gärningsmannaskap	13
2.3.2 Medelbart gärningsmannaskap	13
2.3.3 Medgärningsmannaskap	14
2.3.3.1 Ordinärt medgärningsmannaskap	15
2.3.3.2 Utvidgat medgärningsmannaskap	15
2.4 Medgärningsmannaskap eller medhjälp?	16
3 HISTORIA	17
3.1 Kort fram till 1948 år strafflagsreform	17
3.2 Dagens brottsbalk och förarbetena till denna	18
4 MEDGÄRNINGSMANNASKAPETS UTVECKLING	20
4.1 Början	20
4.1.1 NJA 1980 s. 606, Käppfallet	20
4.1.1.1 Referat	20
4.1.1.2 Kommentar	21
4.1.2 RH 1984:31	21

4.1.2.1	Referat	21
4.1.2.2	Kommentar	21
4.1.3	RH 1991:51, Lindomefallet	22
4.1.3.1	Referat	22
4.1.3.2	Kommentar	22
4.2	Tillämpningens utvidgning	23
4.2.1	NJA 1992 s. 474, Pinnstolsfallet	24
4.2.1.1	Referat	24
4.2.1.2	Kommentar	24
4.2.2	Ds 1993:15, Efter Lindome	25
4.2.2.1	Referat	25
4.2.2.2	Kommentar	25
4.2.3	RH 1996:82	26
4.2.3.1	Referat	26
4.2.3.2	Kommentar	27
4.2.4	SOU 1996:185, Straffansvarets gränser	27
4.2.4.1	Referat	27
4.2.4.2	Kommentar	28
4.2.5	NJA 1996 s. 27, Sturecompagniet	29
4.2.5.1	Referat	29
4.2.5.2	Kommentar	29
4.2.6	Hovrätten för Västra Sverige, dom 2000-08-29 i mål nr. B 2957-00, Göteborgsbranden	30
4.2.6.1	Referat	30
4.2.6.2	Kommentar	31
4.3	Tillämpningens inskränkning	32
4.3.1	Susanne Wennberg, Tillsammans och i samförstånd - ett nytt begrepp för gärningsmannaskap	32
4.3.1.1	Referat	32
4.3.1.2	Kommentar	33
4.3.2	NJA 2003 s. 473, Hyresvärdsfallet	33
4.3.2.1	Referat	33
4.3.2.2	Kommentar	34
4.3.3	NJA 2006 s. 535, Securitasränet	35
4.3.3.1	Referat	35
4.3.3.2	Kommentar	35
5	DAGENS MEDGÄRNINGSMANNASKAP I PRAKTIKEN	37
5.1	Svea hovrätt, dom 2010-11-26 i mål nr. B 4041-09, The Pirate Bay	37
5.1.1	Referat	37
5.1.2	Kommentar	38
5.2	Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2011-09-21 i mål nr. B 253- 11	39
5.2.1	Referat	39
5.2.1.1	Åtal 1, Skruvmejselfallet	39
5.2.1.2	Åtal 2	39
5.2.2	Kommentar	40
5.2.2.1	Åtal 1, Skruvmejselfallet	40
5.2.2.2	Åtal 2	41
5.3	Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2011-08-30 i mål nr. B 256- 11	42

5.3.1	Referat	42
5.3.2	Kommentar	43
6	SAMMANFATTANDE ANALYS	45
6.1	Var hittar vi det rättsliga stödet för ådömande av ansvar i medgärningsmannaskap?	45
6.2	Hur har medgärningsmannaskapet tillämpats och kommit till uttryck genom tiden?	47
6.3	Har medgärningsmannaskapet tillämpats i linje med Straffrättskommitténs avsikt?	49
	BILAGA A	54
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	55
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	57

Summary

In Sweden there is a complex legal construction called “medgärningsmannaskap” (perpetrators of parties to a crime) that is both applied and expressed in many different ways. It is an unpredictable unit in the Swedish legal system and thus interesting to study and easy to criticize.

The purpose of this thesis is to describe on what legal foundation “medgärningsmannaskap” is built upon, how it is applied and expressed by the Swedish court of law and if such application has been compatible with the preparatory works of the 1948 reform of the Swedish Penal Code made by the Committee of Criminal Justice (Straffrättskommittén, “SRK”). The essay is written in a critical manner because of the intention with the 1948 reform and of the current requirements of legality and predictability in favor of the accused.

The legal basis for “medgärningsmannaskap” is allegedly found in every article stating a felony where “*den som..*” (the one who...) also could be interpreted as “*den - eller de som tillsammans - som...*” (the one who... - or those who together...). It is also said to be based on 23 kap. 4 § 2 st. BrB where the statement “*den som inte är att anse som gärningsman*” (the one who is not regarded as the perpetrator) can be interpreted in a way that allows someone to be regarded as the perpetrator. The preparatory works behind the article supports such interpretation. This enables the court to decide when accomplices could be regarded as perpetrators where the court finds this applicable.

“Medgärningsmannaskapet” has been applied and expressed in various ways over the years. In its initial form, charges containing the phrase “*tillsammans och i samråd*” (jointly and in consultation), stipulated that “medgärningsmannaskap” was at hand. The prerequisites of such “medgärningsmannaskap” were planning of the crime, acting in a similar manner and with direct intent to the joint effort. Later on, planning and acting in a similar way was no longer a requirement for the applicability of “medgärningsmannaskapet”. Only a (possibly silent) consensus between the accomplices was required. “Medgärningsmannaskap” in its most extreme form has transformed accomplices into perpetrators just for being in the wrong place at the wrong time. In these cases, “medgärningsmannaskapet” has received a lot of criticism from legal scholars, who have claimed that the court allowed itself to be affected by media. Recent cases however, have shown a more restricted use of “medgärningsmannaskapet”.

Some of the applications and expressions of the “medgärningsmannaskapet” haven’t been compatible with what the enactor intended with the regulations regarding parties to crime. In some cases, “medgärningsmannaskapet” has been used to solve difficulties arising when there is no clear evidence of who have done what. The only circumstance that could have been proved is

that the accomplices have acted jointly and in consultation and therefore have been regarded as perpetrators. There is, however, nothing in the preparatory works that gives the court ability to judge anyone as a perpetrator due to lack of evidence.

The thesis contains prerequisites that allow “medgärningsmannaskap” to be applied in line with what the enactor (SRK) intended. These prerequisites are: the accomplices must act in the *exact same way*, at the *exact same time* and each accomplice’s own actions *should have been able to lead* to the effect caused by the joint actions. Under these circumstances it is not necessary to prove exactly which specific action that caused the effect. The accomplices should have acted jointly and in consultation and with a joint intent. An application of “medgärningsmannaskapet” is also motivated when an accomplice is the “mastermind behind the crime”, who also acted in consultation, and whose involvement of a serious crime is not negligible.

Sammanfattning

Medgärningsmannaskapet är en komplex rättsfigur som både tillämpats och kommit till uttryck på olika sätt. Det är en oförutsägbar konstruktion och därför intressant att studera och lätt att kritisera.

Uppsatsens syfte är att redogöra för medgärningsmannaskapets rättsliga stöd, tillämpning och uttryck samt huruvida konstruktionen tillämpats i linje med en sådan medverkanslära som Straffrättskommittén (SRK) avsåg med 1948 års strafflagsreform. Framställan håller en kritisk ton dels med anledning av SRKs avsikt, dels på grund av dagens krav om legalitet och förutsägbarhet till förmån för tilltalad.

Det rättsliga stödet för medgärningsmannaskapet påstås återfinnas i varje specifikt straffbud då *"den som"* kan läsas *"den – eller de som tillsammans – som..."*. Vidare påstås stödet också finnas i 23 kap. 4 § 2 st. BrB då *"den som inte är att anse som gärningsman"* kan utläsas på så vis att det går att anse att någon är gärningsman. Ser vi till förarbetena bakom nämnda paragraf stöds en sådan tolkning av att lagstiftaren avsåg för domstolarna att kunna *anse* medverkanden vara gärningsmän där det tedde sig naturligt.

Rättsfiguren har tillämpats och kommit till uttryck på olika sätt genom åren. I rättsutvecklingens början var det lokutionen *"tillsammans och i samråd"* som stipulerade att ett medgärningsmannaskap var för handen. Förutsättningarna för ett sådant medgärningsmannaskap var en föregående planering att agera, ett likvärdigt agerande samt ett uppsåt som omfattade allas agerande. Konstruktionen utvecklades med tiden till att inte längre förutsätta liktydligt agerande eller samråd, utan enbart samförstånd. Rättsfiguren i sin mest utvidgade form har inneburit att de som endast närvarat vid platsen för brottet ansetts vara medgärningsmän då dessa insett vad de övriga medverkande var på väg att göra. Ett sådant utvidgat medgärningsmannaskap har fått ta emot mycket kritik från erkända jurister på området som påstått att domstolarna låtit sig påverkas av media. Rättsfall från senare tid vittnar dock om en mer restriktiv tillämpning till medgärningsmannaskapet i såväl utvidgad som ordinär form.

En del av de tillämpningar och uttryck som medgärningsmannaskapet tagit sig genom åren har inte legat i linje med den medverkanslära som lagstiftaren avsåg med strafflagsreformen år 1948. I somliga fall har en tillämpning av medgärningsmannaskapet utgjort en lösning för bevisningsproblem då det inte gått att utröna vem som gjort vad. Det enda som funnits styrkt är att de agerat *"tillsammans och i samråd"* och därför har de ansetts vara (med)gärningsmän. Ingenstans i förarbetena finns det dock stöd för att det med anledning av bevisningssvårigheter kan anses vara naturligt att döma någon som gärningsman.

I uppsatsen framställs förutsättningar som möjliggör ett medgärningsmannaskap i linje med SRKs avsikt. Dessa förutsättningar är att de medverkande ska ha agerat på *exakt samma sätt*, på *exakt samma tid* och på så sätt att varje medverkande självständigt *hade kunnat ge upphov* till effekten. Det behövs under dessa omständigheter inte styrkas vems specifika handling som orsakat effekten. De medverkande ska ha agerat i samförstånd eller samråd med ett uppsåt som omfattar varandras agerande. En tillämpning av medgärningsmannaskapet är också motiverat då den medverkande utgjort den "egentliga hjärnan bakom brottet", agerat under samråd och vars medverkan vid särskilt allvarliga brott inte varit ringa.

Förord

Med denna uppsats avslutar jag min fyra och ett halvt åriga utbildning vid Lunds Universitet och för detta erhåller jag min juris kandidatexamen. Som läsaren säkert förstår skriver jag detta med enorm stolthet och glädje.

Under min utbildning har jag haft turen att ha varit omringad av människor som på olika sätt bidragit till att jag nu står där jag står. Dessa riktar jag mitt varmaste tack till:

Mitt första tack riktar jag till min handledare Martin Sunnqvist, som från första sekund fick mig att känna mig trygg genom att vara tillgänglig, lyhörd och full av kunskap. Ett sådant stöd och engagemang som Martin gett mig har jag aldrig upplevt från någon annan anställd på Juridiska fakulteten i Lund och jag känner mig lyckligt lottad som fått honom som handledare.

Min sambo, tillika pojkvän, har utgjort ett enormt stöd i litet och stort så för detta riktar jag mitt andra tack till honom, min fina Måns. Jag vill även tacka Måns föräldrar, som med stor entusiasm hejat på mig genom tentor och uppsatser, det har värmt mitt hjärta.

Min mamma, som varit (och fortfarande är) en enorm inspirationskälla och vittnar om vilken styrka varje människa besitter. Som fått mig att stå med båda benen på jorden och försökt hålla mig där trots att jag innan många tentor varit allt utom samlad – tack!

Tack också till min pappa, som utstrålar en känsla av att allt löser sig och att inget är för svårt för hans dotter.

Tack vänner för er förståelse och tack syskon för er - ni är en tillgång som inte går att beskriva med ord.

Maj 2012, Löberöd

Marina Siljehav Tallberg

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
Ds	Departementsserien
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
JT	Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet
MB	Missgärningsbalken
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SL	1864 års Strafflag
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
TR	Tingsrätt

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Under mina fördjupningskurser valde jag att lära mig mer om straff- och processrätt. En av kurserna jag läste var *”Straffansvar och straffpåföljder med särskilt fokus på det kriminella våldet”*. Under denna kurs fick vi träffa Karoline Fridolf, rådmann vid Helsingborgs tingsrätt. Fridolf hade tidigare jobbat som åklagare och pratade med oss om medgärningsmannaskapet utifrån de båda perspektiven, som åklagare och som domare. Inför mötet med Fridolf hade vår kursföreståndare docent Helén Örnemark Hansen delat ut kopior av en dom där Fridolf i egenskap av åklagare yrkat på ansvar i medgärningsmannaskap för de åtalade. Örnemark Hansen uppmanade oss att ställa en del frågor om åtalet och gärningsbeskrivningen och om Fridolf själv ansåg det vara en bra konstruktion att ”klumpa ihop” de åtalades påstådda agerande. På föreläsningen med Fridolf var jag av denna anledning kritiskt inställd till Fridolfs åtal och gärningsbeskrivning och utgick ifrån att hon själv nu i efterhand, i egenskap av domare, också ansåg att konstruktionen inte var helt lämplig. Men så var det inte. Fridolf stod fast vid sitt åtal och ansåg inte att det var något fel med konstruktionen, varken då eller nu, men motiveringen till varför var allt utom tydlig.

Fridolfs föreläsning och tankarna som kom med anledning av denna väckte mitt intresse för medgärningsmannaskapet. Jag valde därför att studera denna konstruktion i en uppsats till fördjupningskursen. Uppsatsen bar titeln *”Medgärningsmannaskapet - en rättsfigur under utveckling”* och redogjorde relativt okritiskt för medgärningsmannaskapets uttryck och tillämpning. Syftet var att se var medgärningsmannaskapet kom ifrån, hur det tog sig uttryck och hur det förändrats genom tiden. Då uppsatsen skulle rymmas inom 15 sidor var utrymmet för fördjupning relativt begränsad. Av denna anledning tedde det sig naturligt att fortsätta min tidigare uppsats med en större djupdykning i aktuella examensarbete. Jag har därför utgått en del från tidigare uppsats, bland annat såg jag ett mönster i medgärningsmannaskapets tillämpning som jag valt att utgå ifrån.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att redogöra för den rättsliga konstruktion som vi kallar för medgärningsmannaskapet. Uppsatsen bygger som nämnt vidare på min tidigare uppsats där jag relativt okritiskt behandlade konstruktionens uttryck och tillämpning genom tiden. Med denna i grunden har jag nu valt att främst söka svar på följande frågor:

- Var hittar vi det rättsliga stödet för ådömande av ansvar i medgärningsmannaskap?

- Hur har medgärningsmannaskapet tillämpats och kommit till uttryck genom tiden?
- Ligger tillämpningen av medgärningsmannaskapet i linje med en sådan medverkanslära som Straffrättskommittén avsåg med 1948 års strafflagsrevision?

Som den tredje frågeställningen vittnar om avser jag att hålla en analyserande och kritisk inställning till medgärningsmannaskapets konstruktion, tillämpning och rättfärdigande. Den andra frågan hänför sig i stora delar till tidigare uppsats men vid redogörelse för denna kommer tillämpningen och uttrycket analyseras på ett nytt sätt och med nytt material som är av mer relevans för denna uppsats.

1.3 Disposition

Uppsatsen börjar i kapitel 2 som är deskriptiv till sin natur. Här beskriver jag de centrala begrepp som är aktuella för min framställan. Begreppen stöds i förarbeten, praxis eller doktrin men kommer inte lämnas helt okritiserade. Dessa kommer att analyseras i uppsatsens sista kapitel.

I kapitel 3 redogör jag deskriptivt för den historiska bakgrunden för dagens medverkansbestämmelser. Fokus kommer att ligga på förarbetena till denna i de delar som är relevanta för uppsatsen.

Hur medgärningsmannaskapet tillämpats, kommit till uttryck och påverkats fram till 2010-talet redogörs för i kapitel 4. Denna är indelad i tre underrubriker som behandlar händelser som påverkat eller påvisar medgärningsmannaskapets början (4.1), utvidgning i tillämpningsområde (4.2) och inskränkning i densamma (4.3). Varje händelse är indelad i två delar, en där jag deskriptivt återger ett referat av händelsen och en där jag kommenterar denna på ett analyserande vis.

Kapitel 4 efterföljs av en redogörelse i kapitel 5 för hur medgärningsmannaskapet tar sig uttryck i tre utvalda rättsfall från detta årtionde. Precis som i föregående kapitel består varje rättsfall av ett deskriptivt referat och en del med analyserande kommentarer.

I uppsatsens sista kapitel, kapitel 6, gör jag en sammanfattande analys där jag på ett tydligt sätt besvarar de frågor som angetts i 1.2. Även rättspolitiska inslag i form av hur jag anser att medgärningsmannaskapet borde tillämpas kommer att presenteras.

1.4 Metod och material

För aktuell redogörelse har jag valt att tillämpa en traditionell juridisk metod. Mitt arbete utgår således från erkända rättskällor såsom lag, praxis, förarbeten, lagkommentarer och doktrin.

Redogörelsen stöds till stora delar av förarbetena till dagens medverkansbestämmelser och utgör således störst vikt för denna uppsats. Artiklar av erkända jurister har varit till stor hjälp för diskussionsunderlaget och det kritiska analyserandet. Praxis på området är det som i skrivande stund bäst återger gällande rätt beträffande medgärningsmannaskapets konstruktion och tillämpning. Ett axplock av nutida avgöranden har fått vara vägledande för frågan hur medgärningsmannaskapet tillämpas och kommer till uttryck idag. Urvalet av dessa rättsfall har gjorts efter en sökning på Infotorg.se med de olika lokutionerna som konstituerar medgärningsmannaskapet. Bland dessa träffar valde jag ut ett tio-tal avgöranden från detta årtionde. De som jag slutligen valde att återge i denna uppsats förklaras med att de har varit möjliga och intressanta att analysera inom ramen för syftet med denna uppsats och inledande frågeställningar.

Jag har också valt att göra en mindre undersökning för att ta reda på vilket av de uttryck som konstituerar medgärningsmannaskap som används mest i praxis av åklagare och domstolar. Undersökningen har gått till på så vis att jag på Infotorg.se sökt på ett antal uttryck. Min sökning var begränsad till avgöranden och endast exakt det uttryck jag sökte, något som säkerställdes genom att använda citationstecken. Resultatet av sökningen har jag presenterat i Bilaga A och är indelat per år. Antalet träffar ökar med åren men detta har sin förklaring i att Infotorg efter år 2007 valt att lägga in fler avgöranden än tidigare. Enligt Erica Olivius, produktchef på InfoTorg Juridik, innehöll databasen före år 2008 endast de skrivna rättsfallsserierna NJA, RH m.m. Sedan år 2008 har databasen utökats med att även innehålla domar från kammarrätterna och hovrätterna. Sommaren 2012 kommer databasen även att omfatta domar från tingsrätterna, men detta är i skrivande stund inget som omfattats av min undersökning. Från år 2008 och framåt innehåller databasen ca 100 000 sökbara domar i originalformat. Presenterat resultat skall således läsas per år och antalet träffar för ett uttryck i relation till ett annat uttryck, inte som en ökad trend genom åren.

Uppsatsen är skriven ur ett delvis historiskt perspektiv där jag uppmärksammar rättens utveckling.

1.5 Avgränsning

För att hålla mig inom rimlig omfattning har jag valt att inte närmre redogöra för gränsdragningen mellan medgärningsmannaskap och medhjälp. Det är svårt att inte beröra detta då det bland annat ligger inom

diskussionsfånget för lagstiftarens avsikt, men en djupdykning på detta område har lämnats åt sidan.

Då medgärningsmannaskapet är en produkt ur medverkansläran kommer viss redogörelse även göras för delar av denna. Fokus kommer dock att ligga på medgärningsmannaskapet såsom enskild rättsfigur.

Jag kommer också begränsa min framställan till att handla om medverkan genom aktivt handlande. Medverkan genom underlåtenhet kommer därför inte redogöras för.

Bevisrättsliga frågor, straffmätning samt straffpåföljd kommer inte heller behandlas i större omfattning även om vissa aspekter hänförliga hit kommer att lyftas fram.

2 Om begreppen

I arbetet handskas jag med termer som läsaren säkerligen redan känner väl till. Det har dock gått upp för mig att alla inte använder dessa termer på ett liktydigt vis. Eftersom termerna är så centrala för uppsatsen har jag valt att i ett förtydligande syfte redogöra för den innebörd jag ger dessa, vilken i sig stöds i källor som i mitt tycke motsvarar den allmänna uppfattningen.

2.1 Medverkan

Jag har valt att ansluta mig till lagstiftarens terminologiska ordning där en medverkande är någon som deltagit i ett brott och kan utgöra antingen gärningsman, anstiftare eller medhjälpare.¹ Det finns nämligen författare som anser att en annan ordning är mer pedagogisk. Carl Erik Herlitz ansåg det vara nödvändigt att språkligt kunna skilja på gärningsmän som självständigt till synes ha utfört ett straffbart brott och som då döms direkt under det aktuella straffbudet (exempelvis mord, 3 kap. 1 § BrB), och de som endast främjat brottet och således döms med stöd av 23 kap. 4 § BrB (dvs. medhjälpare och anstiftare). Herlitz använde sig av termen medverkande uteslutande för den senare och termen *“delaktighet i brott”* som ett samlingsbegrepp för alla delaktiga till ett brott.² Det finns dock ingen anledning för uppsatsens framställan att närmre redogöra för den avvikande terminologin utan jag hänvisar läsaren vid intresse till anvisad artikel.

Medverkansbestämmelsen återfinns i 23 kap. 4 § BrB. Där stadgas:

”Ansvar som i denna balk är föreskrivet för viss gärning skall ådömas inte bara den som utfört gärningen utan även annan som främjat denna med råd eller dåd. Detsamma skall gälla beträffande i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken fängelse är föreskrivet.

Den som inte är att anse som gärningsman döms, om han har förmått annan till utförandet, för anstiftan av brottet och annars för medhjälp till det.

Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last. Ansvar som är föreskrivet för gärning av syssloman, gäldenär eller annan i särskild ställning skall ådömas även den som tillsammans med honom medverkat till gärningen.

Vad som sägs i denna paragraf skall inte gälla, om något annat följer av vad för särskilda fall är föreskrivet.”

---

¹ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 246, Holmqvist m.fl., *Brottsbalken - en kommentar*, s. 23:49 samt Jareborg, *Allmän kriminalrätt*, s. 401 f.

² Herlitz, *Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s. 47 - en förvirrad del av straffrätten*, JT 1996/97 nr 2.

2.2 Anstiftan och medhjälp

Anstiftan och medhjälp regleras i 23 kap. 4 § 2 st. BrB.

En anstiftare är någon som genom psykisk påverkan förmår någon annan att utföra en brottslig gärning. Detta behöver dock inte förutsätta vare sig övertalning eller vilseledande.³ Anstiftan kan också vara för handen när någon genom psykisk påverkan vidmakthåller eller förstärker någons beslut att utföra en gärning.⁴

En medhjälpare är någon som främjar en brottslig handling på ett sätt som inte anses vara anstiftan. Främjandet kan vara av psykisk natur, t ex uppmuntran, eller av fysisk natur, t ex bilskjuts till eller från brottsplatsen.⁵ Det går inte att medhjälpa till en redan avslutad gärning, handlingen måste ha skett före eller samtidigt som gärningen. Vid perdurerande brott, t ex människorov, kan gärningen vara fullbordad utan att vara avslutad.⁶

En gemensam förutsättning för båda ansvarsformerna är att huvudgärningsmannen har främjats i sitt agerande, antingen fysiskt eller psykiskt. Detta betyder dock inte att den främjande handlingen måste ha varit till nytta för den som det var avsett att medverka till. Det kan till och med vara så att den medverkande genom sitt främjande försvårat den brottsliga handlingen. Främjandet behöver inte heller ha behövts, någon som t ex håller vakt under tiden som en annan rånar har främjat rånet även om detta främjande inte hade behövts.⁷

Att det förhåller sig på detta vis motiverar Ivar Strahl på följande vis: *”Det är önskvärt, att människor avhåller sig från att försöka bistå andra i brottsliga förehavanden, och det finns därför goda skäl för att straffa oavsett om biståndet varit till nytta.”*⁸ Således är det egentligen den ”onda viljan” att främja som är straffbar. Ansvar för ett misslyckat fysiskt främjande kan också motiveras med att gärningen främjats psykiskt genom främjarens ambition och vilja.⁹

Nyss sagda kan dock sättas i relation till Asp, som anser att *”en gärning som motverkar den tilldragelse som utgör medverkansobjektet [är närmast] att karaktärisera som ett försök till främjande, vilket inte är straffbart i svensk rätt.”*¹⁰

---

³ Holmqvist m.fl., *Brottsbalken - en kommentar*, s. 23:51.

⁴ SOU 1996:185, Del I, s. 192.

⁵ Holmqvist m.fl., *Brottsbalken - en kommentar*, s. 23:51.

⁶ Asp m.fl., *Katedralen - tre texter om straffrätt*, s. 75. Observera skillnaden mellan de använda begreppen ”avslutad” och ”fullbordad”.

⁷ Asp m.fl., *Katedralen - tre texter om straffrätt*, s. 71 ff.

⁸ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 253.

⁹ Asp m.fl., *Katedralen - tre texter om straffrätt*, s. 72.

¹⁰ Asp, *Straffansvar vid brottsprovokation*, s. 252.

2.3 Gärningsmannaskap

En gärningsman är den som uppfyller alla rekvisit för ett lagstadgat brott. Detta kommer till uttryck i varje specifikt lagrum genom lokutionen ”den som...”. Mer exakt vad denna term betyder finns inte att tillgå, och detta är medvetet från lagstiftarens sida. Lagstiftaren har överlämnat det åt rättstillämparen att med ledning av brottsrekvisiten bedöma vem som, där det ter sig naturligt, bör anses vara gärningsman.¹¹

En gärningsman som självständigt uppfyller alla brottsrekvisit är gärningsman i strikt mening. Ett utvidgat gärningsmannaskap innefattar gärningsmän som inte självständigt uppfyller samtliga brottsrekvisit men som spelat en så aktiv roll vid genomförandet av brottet att det ter sig naturligt att betrakta denne som gärningsman. Exempel på ett sådant utvidgat gärningsmannaskap är konverterat gärningsmannaskap, medelbart gärningsmannaskap och medgärningsmannaskap.¹²

2.3.1 Konverterat gärningsmannaskap

Ett konverterat gärningsmannaskap innebär att någon annan än den som utfört den brottsliga handlingen är att anse som gärningsman. Detta förutsätter att den konverterade gärningsmannen innehaft en särskild ställning eller egenskap i förhållande till brottet och i vart fall kan anses ha främjat brottets tillkomst. Ett exempel på detta vore om en redovisningsskyldig skulle beordra en anställd att företa en förskingringstransaktion.¹³

2.3.2 Medelbart gärningsmannaskap

Förr i tiden då medverkansansvaret var accessoriskt¹⁴ kunde domstolarna ibland tillämpa konstruktionen om ett medelbart gärningsmannaskap. Detta innebar att man dömde en anstiftare som gärningsman i fall då anstiftaren egentligen skulle gått straffri på grund av att den egentliga gärningsmannen inte kunde fällas till ansvar. Detta kunde ske när anstiftaren utnyttjat och förmått ett barn eller en psykologiskt viljelös människa att begå gärning, varpå den egentliga gärningsmannen inte kunde fällas till ansvar med anledning av de personella hindren. Vanligtvis skulle då inte heller anstiftaren kunna dömas med anledning av det accessoriska kravet, men här valde alltså domstolen ofta att istället tillämpa det medelbara gärningsmannaskapet.¹⁵

---

¹¹ SOU 1996:185, Del I, s. 180. Se nedan 3.2.

¹² SOU 1996:185, Del I, s. 194, samt Holmqvist m.fl., *Brottsbalken - en kommentar*, s. 23:59.

¹³ Holmqvist m.fl., *Brottsbalken - en kommentar*, s. 23:60, samt Jareborg, *Allmän kriminalrätt*, s. 277 f.

¹⁴ Se nedan 3.1.

¹⁵ Holmqvist m.fl., *Brottsbalken - en kommentar*, s. 23:59.

Idag används inte denna konstruktion eftersom en anstiftare är självständigt ansvarig för sin handling enligt 23 kap. 4 § 2 st. BrB och konstruktionen behövs således inte. Däremot kan det bakomliggande syftet till konstruktionen av medelbart gärningsmannaskap agera vägledande i frågan om någon som i egentlig mening har anstiftat istället bör anses vara gärningsman.¹⁶

2.3.3 Medgärningsmannaskap

Medgärningsmannaskap ger uttryck för gärningar begångna av en eller flera personer i samråd eller (tyst) samförstånd. Någon av de medverkande eller kanske ingen av dem uppfyller självständigt alla rekvisit för ett brott men döms ändå som gärningsmän i medgärningsmannaskap.¹⁷ Effekten av de medverkandes handlingar bedöms utifrån deras gemensamma handlande. Det är således inte nödvändigt att styrka vems eller vilkas handling som orsakat gärningen.¹⁸

För att beskriva att ett medgärningsmannaskap är för handen används lokutionen att de medverkande agerat *"tillsammans och i samförstånd"* eller *"gemensamt och i samråd"*.¹⁹ Även formuleringar som *"gemensamt och i samförstånd"*²⁰ och *"tillsammans och i samråd"*²¹ förekommer. Alltså agerar dessa ord - tillsammans och gemensamt, samförstånd och samråd, näst intill synonymt till varandra och kan kombineras på valfritt vis där alla kombinationer utgör ett uttryck för medgärningsmannaskapet. Det finns dock en viss differentiering i ordens betydelse. Orden "tillsammans" och "gemensamt" får anses vara direkta synonymt till varandra då jag inte hittar något som skulle tyda på att det finns någon egentlig betydelskillnad mellan dem. "Samråd" beskrivs som en *"överläggning för att enas om gemensamt handlande"*. Att "överlägga" beskrivs i sin tur med att *"noga diskutera igenom lösningen av ett komplicerat problem"*. Detta skiljer sig från "samförstånd" som förklaras med en *"uppnådd enighet i åsikt eller handlande"*, vilket alltså är ett tillstånd som man befinner sig i. Ett samråd kan alltså leda till ett samförstånd men att befinna sig i samförstånd behöver inte innebära att man har agerat i samråd.²²

Jag har gjort en undersökning på vilken av de fyra lokutionerna som brukats och brukas mest bland de avgöranden som finns samlade på InfoTorgs²³ databas den 9 april. Resultatet har jag delat in per år och är återgivet i Bilaga

¹⁶ Asp m.fl., *Kriminalrättens grunder*, s. 465 f.

¹⁷ Holmqvist m.fl., *Brottsbalken - en kommentar*, s. 23:61.

¹⁸ Leijonhufvud, Wennberg, *Straffansvar*, s. 125.

¹⁹ Holmqvist m.fl., *Brottsbalken - en kommentar*, s. 23:61. U?

²⁰ Se t ex. Wong, *Den magiska formeln har förlorat lite av sin magi - nya prejudikat om det straffrättsliga begreppet "gemensamt och i samförstånd"*.

²¹ Se t ex. NJA 2011 s. 357 där åklagaren i sin gärningsbeskrivning och TR och HovR i sina domskäl använder sig av begreppet *"tillsammans och i samråd"*.

²² Allén, *Norstedts svenska ordbok*, s. 836, 839, samt 1214.

²³ <http://www.infotorg.se>, den 9 april 2012 kl. 21.00.

A. Benämningarna innehållande ”samråd” finns minst representerad genom åren och den allra mest förekommande frasen är ”tillsammans och i samförstånd”.

Ett uttryckligt samråd mellan de medverkande förutsätts dock inte för ansvar i medgärningsmannaskap. Det räcker att den medverkande är införstådd med vad en annan medverkande gör.²⁴

Termen ”medgärningsmannaskap” eller ”medgärningsman” förekommer främst i doktrin och används inte av lagstiftaren.²⁵ Orden är också dåligt representerade i de gärningsbeskrivningar och domslut som innefattas av avgörandena i min undersökning.²⁶

2.3.3.1 Ordinärt medgärningsmannaskap

Flera personer som deltar i och utför en gärning gemensamt kännetecknar det ordinära medgärningsmannaskapet. De medverkande kan ha deltagit olika aktivt och utfört olika handlingar så länge de kan anses ha deltagit i och utfört gärningen i gemenskap.²⁷

Det rättsliga stödet för det ordinära medgärningsmannaskapet menade Wennberg återfinns i varje specifikt lagrum genom att tolka uttrycket ”den som...”²⁸ till att också betyda ”de som tillsammans...”.²⁹ Även Jareborg var av den åsikt att ”den som...” skall läsas ”den – eller de som tillsammans – som...”.³⁰ Strahl å andra sidan ansåg att en tillämpning av medgärningsmannaskapet sker med stöd av 23 kap. 4 § BrB. Detta eftersom det förutsätts att handlingen är en betingelse för effekten för att döma direkt enligt ett straffbud i BrB, vilket enligt honom t ex inte är fallet när flera misshandlar någon som sedan dör, utan att någon enskild medverkande utdelat det slag som orsakat effekten.³¹

2.3.3.2 Utvidgat medgärningsmannaskap

Det utvidgade medgärningsmannaskapet kännetecknas av handlingar som begås av en eller flera personer utan att de direkt har deltagit i själva utförandet av brottet. En förutsättning för ådömande av ansvar är att deras agerande spelat en central roll för brottets tillkomst.³²

---

²⁴ Jareborg, *Allmän kriminalrätt*, s. 402

²⁵ Holmqvist m.fl., *Brottsbalken - en kommentar*, s. 23:61.

²⁶ Se Bilaga A.

²⁷ Holmqvist m.fl., *Brottsbalken - en kommentar*, s. 23:62.

²⁸ Se ovan 2.3.

²⁹ Wennberg, *Från Malexander till Sambandscentralen – fördelar och farhågor med dömande i medgärningsmannaskap respektive medfrämjandeskap*, s. 593.

³⁰ Jareborg, *Allmän kriminalrätt*, s. 402.

³¹ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 276 f.

³² Wennberg, *Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap*, s. 617. Se också Asp m.fl., *Katedralen – tre texter om straffrätt*, s. 70 som talar om ”variant (3)”.

Det rättsliga stödet för det utvidgade medgärningsmannaskapet sägs återfinnas i 23 kap. 4 § 2 st. BrB genom lokutionen "[d]en som inte är att anse som gärningsman" då det ger uttryck för att det går att anse att någon är gärningsman.³³

2.4 Medgärningsmannaskap eller medhjälp?

När rättstillämparen står inför fall av medverkanshandlingar, är frågan ofta om medverkanshandlingen bör anses utgöra medhjälp eller medgärningsmannaskap. Skiljelinjen mellan dessa två är högst oklar, vilket också var lagstiftarens intention.³⁴ Det kan då vara intressant att utreda om det spelar någon roll för den åtalade om denna fälls till ansvar för medhjälp till brott eller för brott i medgärningsmannaskap.

Det är i egentlig mening ingen skillnad i straffskalan för brott utförda genom anstiftan, medhjälp eller gärningsmannaskap. Detta framgår av att det inte finns någon särskild straffskala i 23 kap. 4 § BrB samt att syftet med denna är att utvidga ansvaret för de specifika straffbuden.³⁵ I praktiken anses det dock vara så att ansvar för gärningar utförda i gärningsmannaskap ger ett högre straffvärde än ansvar för medhjälp eller anstiftan.³⁶

Vid försöksbrott kan det vara av vikt att skilja mellan de olika medverkansformerna eftersom försök till fullbordat brott är straffbart, medan försök till anstiftan eller medhjälp i huvudsak inte är straffbelagt. Försök till anstiftan kan dock i vissa fall vara straffbart i form av stämpling.³⁷

---

³³ Wong, *Den magiska formeln har förlorat lite av sin magi – nya prejudikat om det straffrättsliga begreppet "gemensam och i samråd"*, s. 925. Se också Asp m.fl, *Katedralen – tre texter om straffrätt*, s. 70 som talar om "variant (3)".

³⁴ Se nedan 3.2.

³⁵ SOU 1996:185, Del I, s. 200.

³⁶ Asp m.fl, *Katedralen – tre texter om straffrätt*, s. 71. Se också HovRs uttalande i Sturecompagniet: "Likaledes bedöms medhjälp till ett brott i allmänhet mindre strängt än gärningsmannaskap."

³⁷ Strahl, *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, s. 275.

3 Historia

Medgärningsmannaskapet är en tämligen ny konstruktion. Medverkan till brott är också i sig en relativt ung självständigt straffbelagd handling. Möjligheten att självständigt straffas för sin medverkan har inte alltid varit lika självklart som den är idag. Av denna anledning kommer jag i detta kapitel skriva om medverkanslärans historia fram till och med dagens strafflagstiftning. Jag kommer att skriva om utvecklingen för medverkansansvaret i stort men fokus kommer att ligga på de delar som är av relevans för denna uppsats.

3.1 Kort fram till 1948 år strafflagsreform

I den äldre rätten var huvudregeln att endast den person som stod närmast den brottsliga effekten kunde hållas ansvarig för ett brott. Resterande medverkanden kunde gå fria eller få ett lägre straff. Om två personer ansågs lika nära den brottsliga effekten kunde utgången bli frihet för den ena och avrättning för den andre. I ett rättsfall från 1700-talet fick just detta öde bestämmas med hjälp av en tärning.³⁸

Likt alla huvudregler har sitt undantag var inte heller denna huvudregel undantagslös. Landskapslagarna vittnar till exempel om att man redan på medeltiden kunde göra skillnad på de medverkande vad gällde de allvarligaste brotten. De medverkande kunde få olika höga straff beroende på om man t ex var huvudansvarig för gärningen (sannbaneman) eller endast närvarat och visat fiendskap och vrede mot offret (närvaroman).³⁹

De mer allmänna bestämmelserna om medverkan till brott infördes i samband med 1734 års lag. En av de nio balkarna i denna lag var missgärningsbalken (MB) vilken bland annat innehöll bestämmelser om ansvar för den som ”hjälper”, ”ledjer” eller ”råder” annan till fullbordat brott. Ansvaret var accessoriskt och innebar att ansvar för medverkande endast var aktuellt om det fanns en gärningsman att döma för brottet. Utan gärningsman fanns inget brott att medverka till och ansvar kunde då inte heller utdömas.⁴⁰

Enligt MB skulle de medverkande straffas som om de vore gärningsmän. Hade man endast bidragit till brottet i mindre grad kunde man dock få ett mildare straff.⁴¹

Även bland juristerna på 1700-talets ansågs det vara rimligt att skilja på straffen för olika grader av medverkan. En av dessa var den framstående

---

³⁸ SOU 1996:185, Del II, s. 133.

³⁹ Hoflund, *Medverkan till brott*, s. 11 f.

⁴⁰ SOU 1944:69 s. 85.

⁴¹ MB 61 kap. 1-2 §§.

juristen David Nehrman, som menade att eftersom det är möjligt att medverka olika mycket till en gärning är det också rimligt att varje medverkande straffas efter sin del i gärningen. Samtidigt framhöll han att de som i samma uppsåt hjälpt till att verkligen fullborda en gärning borde dömas till lika straff.⁴²

MB ersattes av 1864 års Strafflag (SL). Precis som tidigare var medverkansansvaret accessoriskt och huvudregeln var att endast en gärningsman kunde straffas. Då det accessoriska ansvaret kunde medföra uppenbara orättvisor utvecklade och tillämpade domstolarna det medelbara gärningsmannaskapet för att råda bot på sådana situationer. Frågan om en handling begåtts i egenskap av gärningsman eller medverkande var ofta viktig då medverkan endast i begränsad omfattning medförde straffansvar.⁴³

3.2 Dagens brottsbalk och förarbetena till denna

SL ersattes i samband med 1948 års strafflagsrevision. I förslaget till denna, som sedermera antogs och utan saklig ändring kom att infogas i brottsbalken⁴⁴ (BrB), kritiserade Straffrättskommittén (SRK) den rådande medverkansregleringen och förespråkade en rad ändringar. Bland annat föreslogs att medverkansansvaret även skulle omfatta oaktsamma handlingar i fall där brottet var straffbelagt i oaktsam form.⁴⁵

Behållningen av förslaget blev att det accessoriska ansvaret slopades med resultatet att varje medverkande blev självständigt ansvarig för sin handling. SRK ville behålla särskiljandet mellan gärningsman och annan medverkande men minska betydelsen av särskiljandet och öka rubriceringsflexibiliteten. Det överlämnades därmed åt rättstillämparen att med ledning av de särskilda straffbestämmelserna avgöra vilken medverkansform som var lämplig för den medverkande. Rättstillämparen gavs fria händer att, där det tedde sig naturligt, döma någon som gärningsman, även i fall där denna inte deltagit i själva utförandet av gärningen. Detta motiverades med en hänvisning till det konverterade samt det medelbara gärningsmannaskapet, alltså där någon genom utnyttjande av sin egna särskilda ställning eller den andras psykiska oförmåga var den, som jag kommit att kalla det, ”egentliga hjärnan” bakom handlingen.⁴⁶

Samtidigt hade SRK tidigare uppställt en form av gränsdragning för när det inte var naturligt att anse någon som gärningsman: *“Det skulle enligt kommitténs mening te sig främmande, om den som på ett mindre allvarligt*

---

⁴² Nehrman, *Inledning til then swenska jurisprudentiam criminalem*, s. 44 f.

⁴³ SOU 1996:185, Del II, s. 136 ff.

⁴⁴ Se SOU 1953:14.

⁴⁵ SOU 1944:69, s. 92 ff. samt Herlitz, *Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?*, s. 279.

⁴⁶ Se ovan 2.3.1 samt 2.3.2.

*sätt medverkat vid exempelvis ett mord, skulle straffas icke för medhjälp till mordet utan för mord.*⁴⁷

Den eftersträvade flexibiliteten för domstolen att avgöra när en medverkande var att anse som gärningsman kan sägas spegla dåtidens tidsanda som inte gav det individuella skyddet mot staten den betydelse som vi har idag.⁴⁸

SRK framhöll att ansvar för gärningsmannen ådöms med stöd av den särskilda bestämmelsen utan åberopande av 23 kap. 4 § BrB, men att nämnda lagrum i vissa fall kan vara tillämplig på en gärningsman och då bör åberopas.⁴⁹

Dagens reglering om medverkansansvar ser i stort ut som den gjorde efter 1948 års strafflagsreform. Sedan BrB infördes år 1965 har mestadels redaktionella ändringar gjorts.⁵⁰ Värt att nämna är dock att medverkansansvaret fick ett större tillämpningsområde år 1994 då medverkan blev straffbar även till gärningar i specialstraffrätten, förutsatt att fängelse är föreskrivet.⁵¹

---

⁴⁷ SOU 1944:69, s. 92 f., Herlitz, *Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?*, s. 279 samt Asp m.fl., *Katedralen – tre texter om straffrätt*, s. 64 f.

⁴⁸ Asp m.fl., *Katedralen – tre texter om straffrätt*, s. 67 f., särskilt not. 28.

⁴⁹ SOU 1944:69, s. 92.

⁵⁰ SOU 1996:185, Del II, s. 133 samt Herlitz, *Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?*, s. 279.

⁵¹ SOU 1996:185, Del II, s. 140.

4 Medgärningsmannaskapets utveckling

I detta kapitel kommer jag redogöra för medgärningsmannaskapets utveckling i tillämpning och uttryck från 1980-talet fram till 2010-talet. Jag har valt att belysa de händelser som i mitt tycke antingen påverkat utvecklingen eller vittnar om en utveckling. Varje händelse är i sin tur indelad i ett referat, där jag i stora drag redogör för det som är intressant för min framställning, samt en kommentar där jag analyserar referatet. Beträffande rättsfall har jag valt att främst delge den slutliga instansens mening.

Kapitlet är indelat efter det mönster jag tycker mig kunna urskönja i utvecklingen för medgärningsmannaskapets tillämpning.

Jag vill observera läsaren om att när jag ger uttryck för att någon eller några blivit dömda som medgärningsman eller i medgärningsmannaskap endast menar att dessa blivit dömda så med hänvisning till den av mig använda terminologin.⁵² Det är alltså inte säkert att domstolen själv rubricerat gärningen som sådan.

4.1 Början

Aktuellt underkapitel berör när medgärningsmannaskapet först kom till uttryck och hur ett sådant uttryck tog sig.

4.1.1 NJA 1980 s. 606, Käppfallet

4.1.1.1 Referat

Tre män stod åtalade för misshandel då de *”tillsammans och i samråd”* planerat och kommit överens om att med tillhygge i form av tråkappar misshandla fyra män. De misshandlade drabbades av olika skador och en av de fyra förlorade synen på ena ögat. Det gick inte att bevisa exakt vem som orsakat vilken skada och inte heller vem som utdelat det slag som kom att beröva den ena misshandlade sin syn.

HD vägde in samspelet mellan de åtalade, den föregående planeringen samt själva händelseförloppet av misshandeln i sin bedömning och ansåg det vara naturligt att döma dem alla som gärningsmän. HD ansåg att de medverkandens uppsåt omfattade alla skador som tillfogades de misshandlade bortsett från ögonskadan. Denna skada ansågs i vart fall ha

---

⁵² Se ovan 2.

orsakats av oaktsamhet av de tre medverkande varför de alla också dömdes för vållande av kroppsskada eller sjukdom.

4.1.1.2 Kommentrar

Omständigheterna som var för handen var en i förväg planerad överenskommelse mellan de tre åtalade att med tillhygge misshandla de fyra männen. De tre åtalade kände varandra och utförde liknande handlingar vid misshandeln. Deras uppsåt att gemensamt tillfoga de fyra skador var styrkt varför också alla skador som de orsakade gemensamt medförde ett individuellt ansvar för varje medverkande.⁵³

I min mening dömde domstolen de tre männen i ett ordinärt medgärningsmannaskap. Jag anser att domstolen med rätta har utnyttjat möjligheten att döma medverkande som gärningsmän till brottet där det ter sig naturligt. Alternativet till domen hade varit medhjälp till misshandel och medhjälp till vållande till kroppsskada eller sjukdom. Eftersom de alla utfört liknande handlingar och då den föregående planeringen vittnade om att de också haft för avsikt att uppnå samma effekt anser jag det var rimligt att bedöma alla som gärningsmän. Hade det istället varit så att någon uppenbart intagit en mindre roll och vars avsikt endast var att ”hjälpa till” kanske domen sett annorlunda ut beträffande denna medverkande.

4.1.2 RH 1984:31

4.1.2.1 Referat

I målet stod tre vänner åtalade för att *”tillsammans och i samråd”* ha krossat en skolbyggnads fönsterrutor genom att kasta stenar mot dessa. Det var inte styrkt vilka eller vem som orsakat skadorna på fönstren. Det var inte heller styrkt att vännerna planerat att krossa rutorna. Vad som var styrkt var att de tre vännerna hade umgått tillsammans både före och efter det att fönsterrutorna blev krossade. Hovrätten anförde att endast dessa omständigheter inte styrkte att de handlat tillsammans och i samråd eller att de gjort sig skyldig till någon straffbar medverkan. Domstolen ogillade därför åtalet.

4.1.2.2 Kommentrar

I fallet menade domstolen att endast närvaron vid ett brott inte visar att de åtalade agerat på så vis att det vore naturligt att se dem som medverkande till hela gärningen. Denna bedömning gjorde domstolen efter att ha konstaterat att det inte gick att utröna vem som genom att kasta sten förstört fönstren och att det inte heller gick att styrka föregående planering att göra så.

---

⁵³ Jfr. Herlitz, *Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?*, s. 297.

Eftersom närvaron inte kunde anses påvisa ett främjande från de åtalades sida kunde inte heller ansvar för medhjälp ådömas.

Jag anser att domen var korrekt beträffande bedömningen av närvarons betydelse. I den gamla rätten kunde de som närvarat vid en misshandel bli ansvariga som närvaromän.⁵⁴ Förutsättningen var då att man ”visat fiendskap och vrede mot offret”, vilket enligt mig ger uttryck för ett visst psykologiskt främjande. Hovrättens bedömning ligger således i linje med både dåtidens och dagens medverkanslära.

4.1.3 RH 1991:51, Lindomefallet

4.1.3.1 Referat

I fallet stod två män, PL och LL, åtalade för att i en mans hus berövat honom livet och därefter rånat mannen på saker som fanns i offrets hus. Båda var åtalade för grovt rån då de ”stal [...] i samråd” en tavla m.m. PL var åtalad för mordet på mannen genom att ha knuffat, slagit och sparkat mannen samt använt en stekpanna som vapen och uttalat att mannen skulle dö. LL var åtalad för skyddande av brottsling och medhjälp till mord då han understött PL i sin gärning genom att ha närvarat i köket där PL slog mannen med stekpanna och uttalade att han skulle dö, varnat PL om att de behövt gå samt försökt undanröja spår genom att torka några föremål med sin arm.

PL och LL skyllde på varandra och påstod att det var den andra som helt överraskande slagit mannen med stekpannan. Tingsrätten fällde PL för grov stöld och för mordet på mannen. Tingsrätten fällde LL för medhjälp till grov stöld och skyddande av brottsling men ogillade åtalet mot LL beträffande medhjälp till mord då det inte gick att styrka annat än närvaro på platsen.

PL överklagade till hovrätten som endast prövade dennas skuld. Hovrätten gjorde en annan bevisvärdering än tingsrätten och ansåg att åklagaren inte lyckats uppfylla det beviskrav som bort ställas vid gärningar av förevarande slag. Hovrätten ogillade därför åtalet för mord mot PL.

4.1.3.2 Kommentar

Tingsrättens bedömning gällande närvarons betydelse liknade den som hovrätten gjorde i RH 1984:31. Endast närvaro styrker inte främjande och således kan inte ansvar för medhjälp utdömas.

LL var åtalad för grovt rån i medgärningsmannaskap men fälldes bara för medhjälp till grov stöld eftersom han endast medverkat genom att ta emot tavlan som PL tog från huset och placera denna i bilen. Beträffande rånet har alltså tingsrätten velat skilja mellan medgärningsmannaskapet och medhjälp genom ett uttryck om att han inte utövat ”*annan medverkan än*”.

---

⁵⁴ Se ovan 3.1.

Magnituden av medverkan fick alltså domstolen att dra en linje mellan vad som är medverkan och vad som är gärningsmannaskap. Man skulle kunna tycka att domstolen gjorde en snäll bedömning då både för- och efterspel vittnar om att de två tilltalade hade en agenda. LL:s agerande hade lika gärna kunnat styrka hans uppsåt att omfattas av PL:s faktiska handlande. Hålla vakt, ta emot stöldgods, köra till och från, torka av spår skulle lika gärna kunnat konstituera rån i medgärningsmannaskap enligt inledande definition.⁵⁵ Jag anser dock att tingsrätten gjorde rätt i att skilja på medverkansansvaret för PL och LL, anledningen till detta presenteras längre fram.⁵⁶

Hovrättens ändrade bevisvärdering gjorde att det inte var ställt bortom rimligt tvivel att mordet på mannen orsakats av PL på det sätt som åklagaren gjort gällande. I fallet kunde inte styrkas mer än att mannen bragts om livet genom ett slag mot huvudet. Eftersom det inte gick att bevisa vem som deltagit i eller främjat gärningen kunde ingen av dem dömas för mordet eller för medhjälp till det.

I min mening är domen korrekt, givet att bevisvärderingen är det. Om åtalad gärning inte kan styrkas kan och ska ingen heller fällas till ansvar för den. Jag tror att om mordet varit planerat hade utgången kunnat bli annorlunda. Då hade gärningen kunnat ses mer som en gemensam handling där de båda omfattades av uppsåtet att beröva mannens liv. Vem som faktiskt utdelat det dödande slaget hade då varit irrelevant, givet att de både medverkat i den grad att de kunde anses agerat i medgärningsmannaskap.

4.2 Tillämpningens utvidgning

Lindomefallet gav upphov till reaktioner och diskussioner i media. Allmänheten hade mycket svårt för att förstå varför domstolen friat mannen för mordet och varför ingen dömdes ens till medverkan för detta. Var det numera möjligt att ”skylla på varandra” och slippa ansvar? Den massmediala pådrivningen kan om möjligt förklara den rättsutveckling som följde beträffande medgärningsmannaskapet.⁵⁷ Enligt mig kom medgärningsmannaskapets tillämpningsområde med anledning av Lindomefallet att utökas till att omfatta situationer som tidigare inte konstituerat agerande i medgärningsmannaskap.

---

⁵⁵ Se ovan 2.3.3.1.

⁵⁶ Se nedan 4.2.6.2 samt 5.1.2.

⁵⁷ Herlitz, *Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?*, s. 298 samt Ds 1993:15, s. 57.

4.2.1 NJA 1992 s. 474, Pinnstolsfallet

4.2.1.1 Referat

Två män, MJ och JS, stod åtalade för dråp genom att *"tillsammans och under samförstånd"* berövat RE livet med upprepade knivhugg samt slag med en stol mot hans huvud och kropp.

MJ och JS hade gått hem till RE för att köpa narkotika varpå bråk uppstod mellan dessa. JS erkände att han brukat våld med en stol men förnekade att han hade använt kniven. MJ erkände att han utdelat alla knivhugg utom det som senare visade sig vara det dödande knivhugget, detta skulle enligt MJ ha utdelats av JS.

Det gick inte att utreda vem av de båda åtalade som utdelat det dödande knivhugget eller ens om båda använt kniven. Något föregående samråd om att begå gärningen var inte heller styrkt. HD menade dock att det våld som hade utövats mot mannen var av sådan beskaffenhet att det var närmast en tillfällighet vilket av knivhuggen som utgjorde det dödande hugget. Enligt domstolen sänktes det därför relevans för bedömningen om MJ utdelat det dödande knivhugget eller inte.

Beträffande JS skuld, som för vilken det endast var styrkt att han brukat våld med en stol, gjorde domstolen den bedömningen att han deltagit i våldet på ett sådant sätt att han inte kunna undgå att uppfatta MJ:s uppsåt att döda samt att mannen var allvarligt skadad. Mot bakgrund av detta ansåg domstolen det vara styrkt att JS var inställd på att våldet skulle få en dödlig utgång och fälldes därför för dråpet på mannen i medgärningsmannaskap med MJ.

4.2.1.2 Kommentar

Med detta rättsfall kom tillämpningsområdet för medgärningsmannaskapet att utvidgas. Tidigare hade det krävts en likvärdig medverkan (exempelvis alla använder käppar eller alla kastar stenar) i förhållande till effekten och ett direkt uppsåt som täckte varandras agerande för att döma medverkande i medgärningsmannaskap.⁵⁸ Ett föregående samråd hade också diskuterats i praxis och visat sig ha viss betydelse för ansvarsbedömningen.⁵⁹

I rättsfallet tillämpades medgärningsmannaskapet trots avsaknad av föregående samråd samt likvärdig medverkan i förhållande till effekten. Jag gör tolkningen att domstolen tillämpade likgiltighetsuppsåtet (eller snarare dåtidens eventuella uppsåt) beträffande JS vilket innebär att ett direkt uppsåt inte heller utgjorde en förutsättning för medgärningsmannaskapet vad gäller uppsåtsbrott.

---

⁵⁸ Se Käppfallet samt Herlitz, *Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?*, s. 297 f.

⁵⁹ Se t ex. RH 1984:31.

Rättsfallet visar alltså på den första formen av utvidgat medgärningsmannaskap och har påståtts komma som en reaktion mot Lindomefallet.⁶⁰

Själv anser jag att domstolen gick för långt av flera anledningar. En av dessa är lagstiftarens avsikt om att den som ”*på ett mindre allvarligt sätt medverkat vid exempelvis ett mord*” inte ska dömas så som gärningsman utan som medhjälpare därtill.⁶¹ Vidare anser jag att det förmodligen tummats en del på beviskravet gällande JS uppsåt och huruvida han agerat tillsammans och i samförstånd med MJ eller inte. En mer lämplig rubricering för JS vore i mitt tycke medhjälpare till dråp med anledning av SRKs gränsdragning.

Jag tolkar domen på så vis att MJ dömdes som gärningsman för dråpet. Eftersom det inte gick att styrka det dödande knivhugget anser jag att hans handlande mer lämpligen borde ha rubricerats som medhjälpare till dråp.

4.2.2 Ds 1993:15, Efter Lindome

4.2.2.1 Referat

Med anledning av Lindomefallet påkallades en översyn av medverkansbestämmelserna i form av en utredning. Madeleine Leijonhufvud behandlade i ”*Efter Lindome*” problematiken ur bevishänseende när två tilltalade skyller på varandra. Av intresse för uppsatsen skrev Leijonhufvud om medgärningsmannaskapet där hon främst behandlade och kritiserade utgången i Pinnstolsfallet. Hon ansåg att JS uppenbarligen gjort sig skyldig till någon form av medverkan, men också att det inte låg i linje med lagstiftarens avsikt att öppna upp för en sådan vid tillämpning av medgärningsmannaskapet.⁶²

Leijonhufvud skrev att förarbetena tydligt möjliggör för rättstillämparen att döma en medverkande som gärningsman där detta ter sig naturligt, men ansåg att begränsningen som lagstiftaren samtidigt uppställde i förarbetena då en medverkande endast deltagit i mindre grad vid ”*exempelvis mord*” borde ha beaktats. Hon resonerade kring två möjligheter till varför detta inte uppmärksammas i fallet, antingen ansågs mannen faktiskt ha medverkat i tillräckligt hög grad eller så skiljde domstolen mellan dråp och mord.⁶³

4.2.2.2 Kommentarer

Utredningen var påkallad med anledning av Lindomefallet då samhället ansåg att domstolarna gjort fel som inte fällt de åtalade för mordet och att de

---

⁶⁰ Herlitz, *Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?*, s. 298 samt Ds 1993:15, s. 57.

⁶¹ Detta kommenteras av Leijonhufvud i Ds 1993:15, se nedan 4.2.2.1.

⁶² Ds 1993:15, s. 23 f.

⁶³ Ds 1993:15, s. 25.

lyckats undgå ansvar genom att skylla på varandra. Bakgrunden till utredningen var alltså att utreda och komma fram till ett tillvägagångssätt för hur man kunde förhindra att sådana händelser skulle inträffa igen. I min mening motiverades alltså utredningen av en vilja att på något sätt utvidga tillämpningsområdet för straffbar medverkan. Beträffande medverkan i form av medgärningsmannaskap höjde istället Leijonhufvud ett varnande finger för den praxis som hade utvecklats efter Lindomefallet och förespråkade en mer restriktiv tillämpning av konstruktionen.

Rättsutvecklingen visar i min mening på hur man försöker kompensera och täppa till hål som tidigare praxis inte lyckats med. Detta kan i sig vara en nödvändig rättspolitisk aktion men jag anser det inte vara motiverat när man utökar området för straffbarhet eller magnituden av denna. Detta eftersom en tilltalad omöjligen kan försvara sig mot detta då förutsägbarhetsprincipen, som hela straffrätten vilar på, helt förbises.

Jag instämmer med Leijonhufvuds kritik mot utgången i Pinnstolsfallet och anser att JS medverkan inte var av den magnitud att han borde dömas som medgärningsman. Problemet och felet i det fallet var egentligen gränsdragningen mellan medgärningsman och medhjälp. Problemet i Lindomefallet var mer hänförligt till bevisföringen och det faktum att TR:s dom endast överklagades beträffande PLs medverkan, varför det inte gick att ställa de två medverkandes handlingar mot varandra. Åtminstone en av dem hade ju bevisligen berövat mannens liv.

4.2.3 RH 1996:82

4.2.3.1 Referat

I fallet stod JU åtalad för att *"tillsammans och i samförstånd"* med sina kamrater orsakat skadegörelse i form av 12 krossade fönsterrutor och en skadad gipsskiva. JU erkände att han krossat tre fönsterrutor men invände mot att ha medverkat med sina kamrater till övrig skadegörelse. I målet var det utrett att en av hans kamrater började kasta sten mot en fastighet, varpå resterande kamrater, inklusive JU, valde att följa den första kamratens exempel. Något föregående samråd att agera var inte styrkt. JU var den enda som kunde knytas till gärningen och kamraterna som JU skulle ha medverkat med var inte kända för rätten.

Hovrätten ansåg att samtliga medverkanden var införstådda med att bråk skulle kunna uppstå när de begav sig till platsen för gärningen. Med hänvisning till kompisarnas starka sammanhållning var det visat att när en började kasta sten så fortsatte resten att göra likadant. Av denna anledning ansåg domstolen att JU agerat i gemenskap och samförstånd med sina kamrater varför han fick ansvara för hela skadegörelsen.

4.2.3.2 Kommentarer

Detta rättsfall visar på en liknande utökning av tillämpningsområdet för medgärningsmannaskapet som i Pinnstolsfallet. Ansvar förelåg enligt hovrätten trots att någon uttrycklig överenskommelse att agera inte hade ägt rum. Således var en form av ”tyst” överenskommelse tillräckligt för att anses vara i samförstånd beträffande hela gärningen.

Då JU valde att ”haka på” den som först kastat en sten anser jag det vara rimligt att anse att han också instämde i hans kamraters gärning och hade för avsikt att främja den. Då alla lämnade platsen gemensamt har också JU befunnit sig på platsen för gärningen under hela händelseförloppet och kan därför sägas ha främjat hela gärningen. Det farliga med denna konstruktion är dock att hela gärningen hade kunnat spåra ur till att även innefatta gärningar som JU kanske inte varit införstådd i eller avsett att medverka till, t ex. om någon börjat kasta sten mot person. Detta ”tysta” samförstånd skulle därför kunna innebära att domstolen lite väl skönsmässigt anser att samförståndet täcker hela gärningen, när det rent faktiskt är möjligt att samförståndet endast omfattar delar av gärningen. Då det är ”tyst” är det också svårt att med säkerhet säga vart gränsen går. Beaktar man sen det snabba händelseförloppet anser jag detta tala mot ett samförstånd eftersom man då inte haft möjlighet att inse vad det är man tillsammans uträttat. Jag anser dock att ett samförstånd mycket väl kan vara ”tyst” men samtidigt att detta ställer högre krav på bevisföringen, vilket i aktuellt fall kan ifrågasättas.

4.2.4 SOU 1996:185, Straffansvarets gränser

4.2.4.1 Referat

Straffansvarsutredningen fick i uppdrag att utreda vissa frågor inom den allmänna straffrätten. Resultatet blev bland annat ett förslag till en specifik medgärningsmannaskapsbestämmelse med följande innehåll:

”En föreskrift om ansvar gäller även den som utför en gärning i samverkan med en eller flera andra personer (medgärningsmannaskap).”

Bestämmelsen föreslogs införas i 23 kap. BrB som en ny 3 §. Syftet med bestämmelsen var att klargöra straffansvaret vid medverkan i medgärningsmannaskap. Med hjälp av bestämmelsen skulle rättstillämparen få ett instrument att arbeta efter för att enklare kunna dra gränserna för när en person ska anses vara (med)gärningsman, medhjälpare eller anstiftare.⁶⁴

Enligt utredningen motsvarade den föreslagna bestämmelsen gällande rätt vilket i deras mening innebar följande:

---

⁶⁴ SOU 1996:185, Del I, s. 213.

- För att medgärningsmannaskap skulle anses föreligga krävdes att gärningen begåtts av två eller flera personer i samverkan.
- Varje medverkande skulle uppfylla det subjektiva rekvisit som var föreskrivet det straffbud som de i samverkan uppfyllde brottsbeskrivningen för.
- De medverkande skulle kunna sägas vara ömsesidigt beroende av varandras agerande och kunde agera enligt en arbetsfördelning.
- Gärningen skulle ha utförts i samförstånd genom samverkan men något samråd i egentlig mening krävdes inte.⁶⁵

Straffansvarsutredningens förslag till ny bestämmelse om medgärningsmannaskap avlogs i prop. 2000/01:85, *Förberedelse till brott m.m.* Motivet till avslaget var att regeringen ansåg att de existerande medverkansbestämmelser bevisligen fungerat bra i praxis då de hade satts på prov i ett antal uppmärksammade fall och där visat sig kunna upprätthålla de krav som gick att ställa.⁶⁶

Ytterligare motivering för avslag var att regeringen ansåg att utredningens föreslagna bestämmelse syftade till att klargöra att två eller flera personer kunde vara gärningsmän till ett brott samt att precisera gränserna för gärningsmannabegreppets utsträckning. Enligt regeringen var möjligheten att döma flera personer som gärningsmän för ett brott redan känt genom praxis. Vidare ansågs att den föreslagna bestämmelsen inte skulle ge någon ytterligare vägledning för den eftersträlvade gränsdragningen.⁶⁷

4.2.4.2 Kommentar

Ambitionen och syftet bakom utredningen var väl påkallad och jag anser att utredningen var grundlig och avspeglade medgärningsmannaskapet på ett bra och noggrant sätt.

Jag tror att utredningen hade kunnat fungera som instrument vid avvägningen av gränsen för medgärningsmannaskapet även om den var långt från tydlig. Att i lag och förarbeten uppställa vissa gränser, om än generella, är i mitt tycke bättre än att hänvisa till en rättsutveckling som uppenbarligen låtit sig påverkas av media och allmänhetens reaktioner.

En allmänt hållen beskrivning ligger i sig i linje med lagstiftarens avsikt om ett flexibelt system för bestämmande av medverkansansvar, men jag anser att flexibiliteten måste begränsas på något vis för att garantera rättssäkerheten. Av denna anledning vore det önskvärt om utredningen också förklarat vad som menades med att gärningen skulle vara utförd i "samverkan".

Jag instämmer inte med regeringen då denna påstod att medverkansbestämmelserna fungerat bra. Bra straffansvarsbestämmelser

⁶⁵ SOU 1996:185, Del I, s. 217 f.

⁶⁶ Prop. 2000/01:85, s. 14.

⁶⁷ Prop. 2000/01:85, s. 16.

konstitueras inte av gränsdragningsproblematik och tillåter inte heller skönsmässighet i bedömningen med anledning av påtryckningar från allmänheten.

Även i doktrin har frågan ställts ”för vem?” angående regeringens påstående om att nuvarande reglering fungerat bra. Samma författare besvarade sig egen ställda fråga med: ”*Uppenbarligen för åklagare och domare som slipper tala om varför ansvar skall ådömas*”.⁶⁸

4.2.5 NJA 1996 s. 27, Sturecompagniet

4.2.5.1 Referat

I åtalet stod bland annat två personer, TZ och GM, åtalade för mord och försök till mord för att ”*tillsammans och i samråd*” skjutit flertalet personer. Ytterligare en person, FD stod åtalad för medhjälp till mord och medhjälp till försök till mord för att ha främjat gärningarna genom att ha skjutsat sällskapet till och från Sturecompagniet (platsen för gärningen) samt väntat i bilen och spanat för att underlätta flyktvägen.

De åtalade hade planerat att misshandla en dörrvakt, J. Planen gick ut på att TZ skulle hålla de andra dörrvakterna i schack med ett vapen så GM och FD skulle kunna misshandla J ostört. På väg mot Sturecompagniet avvek TZ från den ursprungliga planen då han tog vapnet från GM, som gömt denna innanför sin jacka, gick fram mot lokalen och sköt mot ett antal personer. J och ytterligare tre personer dog och flertalet blev skadade. Det stod klart att GM och FD främjat TZ i sin gärning. Frågan var om GM och FD genom sina handlingar haft uppsåt till skottlossningen och effekten av denna.

Då direkt uppsåt inte kunde styrkas för GM och FD resonerade domstolen kring det eventuella uppsåtet och gjorde ett hypotetiskt prov. Inte ens detta resulterade dock i att GM och FD kunde anses ha agerat med uppsåt till effekten. Båda ansågs dock agerat oaktsamt varför de dömdes för medhjälp till grovt vållande till annans död och medhjälp till grovt vållande till kroppsskada. Straffet bestämdes för båda till 6 års fängelse.

4.2.5.2 Kommentar

Åklagaren gör i detta fall uttryck för den tidstypiska uppfattningen av ett mer utvidgat medgärningsmannaskap. För det första gör åklagaren gällande att TZ och GM tillsammans och i samråd skjutit, trots att det är ostridigt att det endast är TZ som faktiskt skjutit. Med hänvisning till tidigare praxis, däribland Pinnstolsfallet, var det riktigt att GM skulle kunna anses ha agerat på sådant sätt att han var att anse som medgärningsman genom att tillsammans och i samråd berövat de fyra personernas liv. Detta ursäktar i mitt tycke ändå inte åklagaren som påstår att någon skjutit som bevisligen inte har gjort det. I tidigare redogjorda rättsfall har åklagarna gjort gällande

⁶⁸ Jareborg, *Allmän kriminalrätt*, s. 428.

att de åtalade tillsammans och i samförstånd/samråd utfört handlingar som de åtalade också utfört, låt vara till viss del. I aktuellt fall hade GM inte skjutit, inte ens till viss del. Åklagaren hade ingen anledning att ”klumpa ihop” TZs agerande med GMs. Det hade varit möjligt att anse att de agerat tillsammans och i samråd utan att göra gällande att de skjutit tillsammans och i samråd. Eftersom åklagaren ansåg att TZ och GM agerat som ett gemensamt företag i förhållande till mordet borde denna i stället gjort gällande att TZ och GM tillsammans och i samförstånd berövat fyra personer livet genom att – och så en beskrivning som redogjorde för deras individuella agerande.

Den rättsliga frågan huruvida GM skulle anses ha agerat tillsammans med TZ beträffande mordet besvarades nekande redan i TR. Jag tycker mig genom domen kunna urskönja ett intresse från domstolens sida att inte klumpa ihop alla medverkandes agerande till ett företagande i gärningsmannaskap, utan att återgå till den av SRK avsedda ordningen med ett ansvar för var och ens agerande. I mitt tycke var detta en tacksam upplärning beträffande gränserna för medgärningsmannaskapets tillämpningsområde. Om man ser till Göteborgsbranden⁶⁹ blev dock inte detta rättsfall så pass vägledande som man hade kunnat hoppas på.

Rättsfallet har kommenterats av bland annat Asp m.fl. som framhäver betydelsen av att skilja de medverkandes handlingar åt. Författarna är precis som jag av åsikten att individualitetsprincipen skall upprätthållas och anser att det borde vara skillnad i både rubricering och straffvärde mellan den som skjutit och den som burit vapnet. I Pinnstolsfallet fick MJ svara för dråpet av mannen eftersom det var en tillfällighet att hans knivhugg inte träffade hjärtat. Även i sådana slumpmässiga situationer anser Asp mfl. att det bör skiljas på vad man vill göra och vad man faktiskt gör, att inte göra så är att straffa den ”onda viljan”.⁷⁰

4.2.6 Hovrätten för Västra Sverige, dom 2000-08-29 i mål nr. B 2957-00, Göteborgsbranden

4.2.6.1 Referat

Fyra personer, SK, HA, MoM och MeM, stod åtalade för grov mordbrand genom att ”tillsammans och i samförstånd” anlagt en brand i trapphuset till en festlokal där det pågick en ungdomsfest. Gärningen orsakade att 63 ungdomar miste livet och ytterligare minst 50 skadades. Åklagaren gjorde gällande att ”de” tog med sig en dunk med brännbar vätska till platsen som ”de” sedan hällde ut över ett par stolar. Sedan ”revs och placerades” papper på och under stolarna. Därefter satte ”i vart fall SK” fyr på pappret och stolarna.

---

⁶⁹ Se nedan 4.2.6.

⁷⁰ Asp m.fl., *Katedralen – tre texter om straffrätt*, s. 91 f.

I fallet var det utrett att det var SK som antände elden. De tre övriga tilltalades konkreta handlanden kunde inte styrkas. Hovrätten gjorde bedömningen att de övriga tre hade befunnit sig i trapphuset eller i nära anslutning till detta vid händelsen för gärningen. Eftersom SK tagit med sig en dunk med brännbar vätska, som endast kunde förklaras med att han hade för avsikt att anlägga branden, var hans avsikt också uppenbar för de tre övriga. Att de valde att följda med honom in i kulverten utgjorde således bevis för att de tillsammans kommit överens om att anlägga branden. När SK sedermera hällde ut vätskan, rev pappret och tände elden ansågs de alla ha agerat i samförstånd även om det inte gick att utreda att någon annan än SK faktiskt agerat. Hovrätten dömde således alla fyra för grov mordbrand.

4.2.6.2 Kommentar

För det första vill jag belysa att åklagaren använde sig av en uppenbar kollektiv gärningsbeskrivning, likt åklagarens gärningsbeskrivning i Sturecompagniet,⁷¹ då denna inte över huvud skiljde på de åtalades faktiska ageranden. Åklagaren använde generella beskrivningar som att "de" tog med sig en dunk som sedan "hälldes" vartefter det "revs och placerades" papper. I mitt tycke är detta ingen lyckad konstruktion ur rättssäkerhetssynpunkt eftersom de tilltalade inte vet vilket konkret handlande som konstituerar gärningen som de faktiskt står åtalade för. Av denna anledning kan de heller inte förbereda sitt försvar mot det åtalade agerandet. Tillämpandet av en kollektiv gärningsbeskrivning var inget unikt för detta fall, några månader innan hade nämligen en sådan gärningsbeskrivning gjorts gällande i det så kallade Malexanderfallet.⁷²

Både Malexanderfallet och detta har kommenterats av bland annat Diesen, som anser att fallen inte handlade om något utvidgat medgärningsmannaskap och att det inte finns några starka skäl för att anse domen vara felaktig varken i rättsfrågan eller bevisfrågan. Eftersom hovrätten kommit fram till att de agerat tillsammans har det inte heller varit nödvändigt att klargöra vem eller vilka som orsakade den dödliga effekten.⁷³ Med anledning och hänvisning till den av mig använda terminologin anser jag att HA, MoM och MeM visst dömdes i ett utvidgat medgärningsmannaskap.⁷⁴

De fyra fick alltså gemensamt och solidariskt svara för vad en person gjort trots att inget annat än en tämligen opreciserad närvaro kunde styrkas. Att domstolen sedan fann det styrkt att det på grund av denna närvaro också var styrkt att de agerat i samförstånd anser jag vara att dra det hela ett steg för långt. I praxis⁷⁵ stod det klart att endast närvaro inte kunde styrka

⁷¹ Se ovan 4.2.6.1.

⁷² Göta hovrätts dom 2000-06-07 i mål nr. B 158-00, B 180-00. Se även ang. Malexanderfallet Wennberg, *Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap*, s. 622 ff.

⁷³ Diesen, *Göteborgsbranden, Malexander- och Söderbergsmorden – svåra mål i teorin, enkla i praktiken?*, s. 636.

⁷⁴ Se ovan 2.3.3.2.

⁷⁵ Se ovan 4.1.2 och 4.1.3. Observera dock att dessa avgöranden stannade i HovR.

samverkan. För en tillämpning av det utvidgade medgärningsmannaskapet skall i vart fall ett främjande styrkas. Främjandet kan i fallet, som jag ser det, endast ha bestått i närvaron. Psykiskt främjande skulle således kunna vara för handen men då måste detta ha bestått i något mer än närvaron. När så funnits styrkt, kan man sedan ifrågasätta om detta psykiska främjande är tillräckligt för att döma dem i medgärningsmannaskap. Om man ser till förarbetena⁷⁶ så bör ju de som endast medverkat i mindre mån vid t ex mord dömas till medhjälp för denna och därmed inte anses vara gärningsman. I fallet är aktuell rubricering dock mordbrand, men det vore enligt mig märkligt om SRK inte avsett att inskränkningen också skulle kunna vara tillämplig vid mordbrand.

Det är också av intresse att fundera på om de tre medgärningsmännen dömts på grund av sin underlåtenhet att ingripa. Detta resonemang lämnar jag dock utanför uppsatsen och hänvisar vid intresse till Wennbergs artikel⁷⁷ som behandlar just detta.

4.3 Tillämpningens inskränkning

I artikeln *”Tillsammans och i samförstånd - ett nytt begrepp för gärningsmannaskap”*, författad av Suzanne Wennberg till det 26:e nordiska juristmötet i Helsingfors år 2002, behandlades det utvidgade medgärningsmannaskapet utifrån en rad uppmärksammade rättsfall.⁷⁸

Artikeln var ett konkret försök till uppstramning av medgärningsmannaskapets utvidgade tillämpningsområde. Möjligtvis var det på grund av denna, eller tack vare, som HD i två rättsfall avgjorda efter denna artikel visade sin ambition att reda ut, klargöra och begränsa användandet av medgärningsmannaskapet.

4.3.1 Susanne Wennberg, Tillsammans och i samförstånd - ett nytt begrepp för gärningsmannaskap

4.3.1.1 Referat

Wennberg kritiserade rättsutvecklingen som hon ansåg kommit att innebära en fara för rättssäkerheten då domstolen tillämpat ett utvidgat medgärningsmannaskap på så svaga grunder som att den tilltalade *”måste*

---

⁷⁶ Se ovan 3.2.

⁷⁷ Wennberg, *Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap*, s. 626 f.

⁷⁸ Bland dessa behandlar Wennberg Pinnstolsfallet, Malexanderfallet och Göteborgsbranden.

*ha varit införstådd med den brottsliga verksamheten, som sedan utförts av de andra medgärningsmännen.*⁷⁹

Wennberg såg att det utvidgade medgärningsmannaskapet hade använts som ett verktyg för åklagare och domstolarna att fälla åtalade för ansvar i fall där det inte gick att utreda vem som gjort vad eller kanske till och med inte ens närvarat på platsen för gärningen. Hon såg också hur kollektiva gärningsbeskrivningar tillämpades och kollektiva straffansvar utdömdes med konsekvensen att de åtalade straffades utan att veta vilken konkret handling de gjort sig skyldiga till.⁸⁰

För att komma tillrätta med problemet föreslog Wennberg att det utvidgade medgärningsmannaskapet skulle tillämpas med stor försiktighet. Att den medverkande åtminstone främjat gärningen och samtidigt haft en avgörande funktion för brottets tillkomst ansåg Wennberg utgöra ett minimikrav som rättstillämparna bort använda.⁸¹

4.3.1.2 Kommentar

Wennbergs artikel var välskriven och kritiserade den då gällande ordningen på ett sätt som jag uppskattar att erkända jurister gör. Hennes primära utgångspunkt var uppenbar, ökat skydd för individen med hänvisning till allmänna straffrättsliga principer och ett undanröjande av godtyckligt dömmande av ett straffansvar som sträcker sig längre än lagstiftaren syftat till.

Wennbergs artikel behandlade en rad rättsfall, av dessa är fyra av fem avgjorda i HovR. Dessa kan därför inte riktigt anses vara prejudicerande, men med anledning av den uppmärksamhet som riktats mot dessa rättsfall förstår jag intresset av att klargöra och utreda de juridiska aspekterna trots att de inte kan tillmätas allt för stor juridisk vägledning beträffande medgärningsmannaskapet. Framförallt förmodar jag att Wennberg syftade till att påverka framtida avgöranden, något som jag skulle vilja påstå att hon också lyckades med.

4.3.2 NJA 2003 s. 473, Hyresvärdsfallet

4.3.2.1 Referat

I fallet stod två personer åtalade för att ”*tillsammans och i samförstånd*” olovligen ha förvarat narkotika i deras gemensamma bostad. Frågan var om KM, som var hyresvärd till bostaden, skulle ansvara för hyresgästen JMs förvaring av narkotika. Det var utrett att KM hade vetskap om JMs förvaring av narkotika.

---

⁷⁹ Wennberg, *Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap*, ingressen på s. 615.

⁸⁰ Wennberg, *Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap*, ingressen på s. 615.

⁸¹ Wennberg, *Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap*, s. 618.

HD konstaterade att enbart KMs godtagande av JM:s förvaring inte var ”tillräckligt” för att KM skulle kunna anses vara medgärningsman med stöd av 23 kap. 4 § 2 st. BrB. Domstolen prövade vidare om KM främjat JM:s brott för vilket han i så fall gjort sig skyldig till medhjälp till brottet. HD ansåg att något främjande inte kunde styrkas med följande motivering: ”Den som utan att ingripa iakttar att någon annan begår ett brott kan normalt inte anses vara delaktig i brottet även om han skulle solidarisera sig med brottet, såvida han inte låter sin inställning komma till uttryck på ett sätt som är ägnat att styrka gärningsmannen i hans uppsåt.” HD ansåg inte heller att KM främjat brottet genom underlåtenhet att ingripa mot JM:s gärning.

4.3.2.2 Kommentar

HD:s konstaterande anknyter till viss del till Wennbergs minimikrav om främjande vid medverkan. Wennberg talade om medverkan i form av medgärningsmannaskap och menade att främjandet också ska haft en avgörande funktion för brottets tillkomst. Att gärningsmannaskap inte var för handen uteslöt HD på grunden att ett godtagande av annans brott inte är tillräckligt för gärningsmannans ansvar. Jag tolkar detta som att HD ansåg att KJ inte främjat gärningen tillräckligt för att medgärningsmannans ansvar skulle kunna vara för handen. Ordvalen i citatet ovan får mig att se en tydlig markering att det krävs ett agerande av viss magnitud för att medgärningsmannaskap ska vara för handen. Detta återkopplar enligt mig till Wennbergs uppställda minimikrav men också till tingsrättsdomen i Lindomefallet.⁸² Visserligen säger HD inte något om vilket agerande som skulle vara tillräckligt, en iakttagelse av brottet och ett (tyst) godtagande skulle också enligt mig utgöra en alldeles för liten medverkansgrad för att se den medverkande som en gärningsman. Konstaterandet är ändå en gränsdragning som jag välkomnar.

Om man drar paralleller till Göteborgsbranden, ser vi en mer restriktiv inställning till det utvidgade medgärningsmannaskapet. Om citatet ovan skulle appliceras på Göteborgsbranden hade detta möjligtvis fått en annan utgång. Förmodligen var det dock så att domstolen i Göteborgsbranden fann det styrkt att de tilltalade främjat gärningen genom deras (oklara) agerande, och gjorde således gällande att närvaron utgjort en form av psykiskt främjande. Det motsatta görs gällande här, endast närvaro och godtagande av annans brott (vilket i båda rättsfallen skulle kunna sägas vara för handen) innebär inte psykiskt främjande.

---

⁸² Se ovan 4.1.3.2 och 4.3.1.1.

4.3.3 NJA 2006 s. 535, Securitasrånnet

4.3.3.1 Referat

Två personer stod åtalade för grovt rån för att *"tillsammans och i samråd"* med andra personer genom hot och våld stulit kontanter till ett värde av 26 140 000 kr.

Det ansågs styrkt att de åtalade deltagit i planerandet och förberedelserna till brottet och det fanns indicium som pekade på att de på något sätt medverkat till rånnet. Det ansågs dock inte styrkt att de befunnit sig på platsen vid tillfället för rånnet.

Frågan var om det som hovrätten funnit styrkt var tillräckligt för att anse att de två gjort sig skyldiga till brottet i medgärningsmannaskap med de övriga medverkande. Beträffande detta anförde domstolen: *"I betraktande av medverkansbestämmelsens konstruktion och tillkomsthistoria får det anses naturligt att den som endast främjar ett brott innan detta påbörjas i allmänhet inte är att anse som gärningsman. Förutsättningen för att gärningsmannans ansvar skall kunna åläggas även en sådan medverkande får normalt anses vara att förhållandena är sådana att han kan sägas ha utfört brottet genom en annan person."* Domstolen fortsätter detta citat med att exemplifiera när sådana situationer skulle kunna föreligga och nämner då det medelbara och konverterade gärningsmannaskapet samt då den som agerat *"åtminstone varit helt beroende av den egentlige gärningsmannens instruktioner."*

Domstolen uttalade i samband med ovan följande: *"Av rättsfallet NJA 2002 s. 489 framgår att det även i fall där det inte går att i detalj utröna vad olika medverkande personer har gjort kan vara möjligt att med tillräcklig säkerhet dra slutsatsen att de utfört en brottslig gärning gemensamt och i samråd. Som riksåklagaren har anført bör en utgångspunkt dock vara att det krävs sådan bevisning på individnivå att man beträffande var och en av de inblandade kan konstatera att de medverkat i brottets utförande på ett sådant sätt att de är att betrakta som medgärningsmän"*.

HD ansåg det inte vara styrkt att de båda agerat som gärningsmän och återförvisade målet till hovrätten.

4.3.3.2 Kommentarer

HDs resonering kring medgärningsmannaskapet är välkommande tydligt och vägledande. Domstolen betonade två viktiga saker. För det första markerade domstolen att ett främjande som hänför sig till brottets förberedelse vanligtvis inte kan anses vara av sådan magnitud att främjaren ska anses vara gärningsman, såvida inte omständigheterna som konstituerar ett medelbart eller konverterat gärningsmannaskap är för handen. Jag tolkar det som att domstolen ansåg att medhjälp, vilket man kan ansvara för före

och under brottet⁸³, i aktuellt fall var en mer korrekt rubricering. Domstolens uttalande låg helt i linje med SRK och drog en gräns i linje med denna för när medgärningsmannaskap ska anses vara för handen – vilket är främst i fall då främjaren är den egentliga hjärnan bakom brottet.⁸⁴ Domstolen har dock begränsat uttalandet till att gälla främjande innan brottet, men det bör likväl med hänvisning till SRK gälla även vid främjandet av ett pågående brott.

För det andra betonade domstolen vikten av den individuella ansvarsbedömningen. Uttalandet innebär att en kollektiv ansvarsbedömning, som utgångspunkt, bör undvikas.

---

⁸³ Se ovan 2.2.

⁸⁴ Se ovan 3.2.

5 Dagens medgärningsmannaskap i praktiken

I detta kapitel kommer jag att redogöra för ett par nyare avgöranden som berör fall av medgärningsmannaskap. Rättsfallen är utplockade från en mängd avgöranden från detta årtionde som handlar om brott i medverkan. Varför jag valde just dessa förklaras inledningsvis i 1.4.

Jag kommer redogöra för samtliga instansers bedömning och har precis som tidigare valt att återge ett referat och en analyserande kommentar för varje rättsfall.

5.1 Svea hovrätt, dom 2010-11-26 i mål nr. B 4041-09, The Pirate Bay

5.1.1 Referat

I målet stod fyra⁸⁵ personer åtalade för att *”tillsammans och i samförstånd”* organiserat, administrerat, programmerat, finansierat och drivit internetsajten The Pirate Bay. De fyra skulle därför enligt åtalet svara gemensamt för hela verksamheten och dömas för medhjälp till brott mot upphovsrättslagen.

Tingsrätten ansåg att de medverkande hade agerat som ett team då de med ett gemensamt syfte att driva och utveckla The Pirate Bay bidragit till verksamheten på olika sätt och samtidigt varit medvetna om varandras roller. Av denna anledning ansåg tingsrätten att samtliga skulle dömas till ansvar för det gemensamma handlandet.

Hovrätten ansåg det styrkt att de åtalade medverkat i verksamheten i varierande grad och på olika sätt. Med anledning av det svaga sambandet mellan de medverkande ansåg domstolen inte, till skillnad från tingsrätten, att alla skulle bära ansvar för allt som gjorts i verksamheten för The Pirate Bay. Med undanröjande av en sådan kollektiv ansvarsbedömning gjorde hovrätten istället en individualiserad bedömning där var och en fick stå till svar för sitt eget agerande.

---

⁸⁵ I hovrättsfallet prövades endast ansvar för tre av de åtalade då den fjärde var frånvarande med anledning av sjukdom.

5.1.2 Kommentar

Hovrätten betonar att det är en individuell bedömning som ska göras i såväl subjektivt som i objektivt hänseende för varje medverkande. Hovrätten riktade med detta också viss kritik mot tingsrätten som gjort en kollektiv bedömning.

Rättsfallet har kommenterats av Asp och Rosén⁸⁶ som bland annat på ett mer generellt plan argumenterade för en kollektiv ansvarsbedömning. De ansåg att hovrätten skulle ha beröm för dess noggrannhet och individualisering. Dock menade författarna att "[s]traffrättsligt relevanta gärningar är sociala företeelser och måste bedömas som sådana" – varför man bör ta avstånd från synsättet att gärningar består av kausalitet och fysiskt utförande.⁸⁷

Som skäl för detta anförde författarna att *"det inte alltid och under alla förhållanden behöver spela så stor roll vad var och en har gjort."* Författarna menade att vissa gärningar begås i samverkan och att konsekvensen av det blir att det ur straffrättsliga aspekter spelar mindre roll att styrka vem som gjort vad. *"Så kan vara fallet bl.a. när det handlar om att flera personer tillsammans har bestämt sig för att utföra en viss konkret gärning och det närmast är en tillfällighet "vem som gör det ena och vem som gör det andra" eller "vem som faktiskt råkar göra just det som står i brottsbeskrivningen".* Författarna menade att man ska utreda vad var och en gjort, men att resultatet av detta kan bli att vad var och en har gjort är ha medverkat i ett gemensamt projekt på så sätt att denna är att anse som medgärningsman. Kan man styrka sådan medverkan *"kan det från rättslig synpunkt spela mindre roll om det är oklart vem som har skjutit den dödande kulan – eller kanske tryckt på enterknappen."*⁸⁸

Nyss presenterade synsätt står i direkt motsats till Asps m.fl.⁸⁹ och till mitt eget. Jag menar att det ur straffrättsliga aspekter visst spelar roll vem som gjort vad. En av de mest fundamentala straffrättsliga aspekterna är just individualitetsprincipen. Däremot kan det ibland finnas anledning att frångå det straffrättsliga synsättet att gärningar består av fysiskt agerande och kausalitet, men detta enbart under förutsättningarna att alla de medverkandes fysiska agerande (som också omfattas av samma subjektiva förutsättningar) varit likvärdiga och skulle kunna kopplas till kausaliteten. Exempel på detta vore omständigheterna och utgången i Käppfallet. Jag vill observera läsaren om att jag som stöd för de två motstridiga ståndpunkterna hänvisat till två olika källor med delvis samma författare. Förklaringen till varför det ter sig på detta vis går endast att spekulera i, möjligtvis har Asp ändrat uppfattning på de två år som skiljer publiceringarna åt, eller så är det inte hans specifika åsikt som framförts i båda källorna.

---

⁸⁶ SvJT 2011, häfte 1, *The Pirate Bay – en kommentar*, s. 103 ff.

⁸⁷ SvJT 2011, häfte 1, *The Pirate Bay – en kommentar*, s. 112.

⁸⁸ SvJT 2011, häfte 1, *The Pirate Bay – en kommentar*, s. 111.

⁸⁹ Se ovan 4.2.5.2.

I aktuella fall anser jag att hovrätten dömde i linje med lagstiftarens avsikt då den valde att behandla de olika medverkanden individuellt och att döma dem för medhjälp beträffande sitt eget agerande istället för brottet i medgärningsmannaskap.

5.2 Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2011-09-21 i mål nr. B 253-11

5.2.1 Referat

I målet behandlas två olika gärningar med delvis samma gärningsmän. I ett pedagogiskt syfte har jag delat upp redogörelsen för dessa nedan.

5.2.1.1 Åtal 1, Skruvmejselfallet

I åtalet enligt stämningsansökan i domsbilaga 1 stod två män, TJ och JO, åtalade för att *"tillsammans och i samförstånd"* med ytterligare en person misshandlat MN. Enligt åklagarens gärningsbeskrivning hade TJ och JO tillfogat MN skador genom slag, knuffar och sparkar mot kropp och huvud samt att TJ stuckit MN i sidan med en skruvmejsel.

Tingsrätten utredde först om MN blivit misshandlad på sätt som åklagaren angivit. Domstolen ansåg det vara styrkt att misshandeln gått till på det sätt som åklagaren beskrivit, med undantag för hugget med skruvmejseln. Tingsrätten utredde sedan om TJ och JO var två av de som deltagit i denna misshandel. Baserat på vittnesuppgifter fann tingsrätten det vara styrkt att så var fallet och dömde de båda för misshandel i enlighet med 3 kap. 5 § BrB.

Åklagaren gjorde ett förtydligande i överklagandet till hovrätten om att TJ och JO agerat tillsammans och i samförstånd även vad gällde påståendet att TJ stuckit MN med skruvmejseln. Hovrätten gjorde liknande bedömning som tingsrätten med undantag för att hovrätten ansåg det också vara styrkt att skruvmejseln använts som tillhygge. Då samtliga gärningsmän bevisligen haft uppsåt att skada MN ansågs de därför också som gärningsmän även vad gällde skadan som förorsakades av hugget med skruvmejseln. Hovrätten ändrade tingsrättens domslut endast beträffande påföljden.

5.2.1.2 Åtal 2

I åtalet enligt stämningsansökan i domsbilaga 2 stod tre män, HP, TJ och LB, åtalade för att *"gemensamt och i samförstånd"* uppsåtligen tillfogat AF skador genom att ha tilldelat honom flertalet slag och sparkar och/eller knänningar mot AFs kropp och huvud. Åklagaren ville rubricera brottet som grovt med anledning av den hänsynslöshet eller råhet som de tilltalade visat genom att tillsammans angripa och utnyttja AFs försvarslösa ställning.

Tingsrätten utredde först om och på vilket sätt AF blivit misshandlad. Domstolen kom fram till att våldet mot AF bestått av *”minst tre kraftiga slag och två sparkar, där dock en av sparkarna kan vara en knäning. Minst en av sparkarna och två av slagen har träffat ansiktet medan övrigt våld skett mot överkroppen”*. Tingsrätten kom sedan fram till att HP var den som utdelade det första slaget, som var kraftigt och orsakade smärta, näsfraktur och blodvite. Efter detta initierande slag fortsatte våldet mot AF som blivit trängd bakom en bil genom att två eller tre personer kom från var sitt håll. Tingsrätten fann det styrkt att HP var en av de två eller tre personer som fortsatte misshandeln genom slag och sparkar eller knäningar. Genom att blockera AFs tillflykt hade HP agerat gemensamt och i samförstånd med den andra medgärningsmannen eller de två medgärningsmännen och dömdes därför för allt våld som dessa riktat mot AF.

Tingsrätten utredde sedan om TJ och LB agerat i medgärningsmannaskap med HP. Åtalet mot LB ogillades eftersom vittnesuppgifterna var tvetydiga. Av samma anledning kunde det inte med all säkerhet styrkas att TJ var en av de som vittnena sett misshandla AF vid bilen. Enligt TJs egna uppgifter tilldelade han AF ett slag i plötslig impuls först när de andra gärningsmännen hade slutfört sitt våld och var på väg från platsen. Tingsrätten dömde således TJ för misshandel bestående i det erkända slaget och uttryckligen inte i medgärningsmannaskap med HP.

Hovrätten, till skillnad från tingsrätten, talade inte alls i termer om medgärningsmannaskap. Domstolen fann det styrkt att HP *”gemensamt och i samförstånd med en eller två gärningsmän utövade det våld som [AF] blivit utsatt för”*. Beträffande TJ fann domstolen det vara ställt utom rimligt tvivel att TJ var *”en av gärningsmännen”*. Hovrätten dömde HP och TJ för misshandel *”i enlighet med gärningspåståendet”* och fastställde tingsrättens domslut utan ändringar beträffande HP, för TJ ändrades endast påföljden.

5.2.2 Kommentar

5.2.2.1 Åtal 1, Skruvmejselfallet

Åklagaren gjorde en relativt detaljerad beskrivning om vem som gjort vad och skiljde också på vem som de facto använt skruvmejseln. Åklagaren ansåg dock att de både skulle ansvara för hela misshandeln inklusive skadan som skedde med skruvmejseln, något som också hovrätten fann styrkt.

Jag tycker det är bra att åklagaren bemödat sig med att återge vem som gjort vad istället för att *”klumpa ihop”* agerandet med en hänvisning till att de agerat tillsammans och i samförstånd. Jag finner det dock olyckligt, som läsaren vid detta tillfälle redan kunnat lista ut, att domstolen inte skiljer på ansvaret för TJ som använt tillhygge och JO som inte gjort det. I min mening har de båda gjort sig skyldiga för misshandel men i olika grad, något som också borde ha återspeglats i straffvärdet. Huruvida hovrätten gjorde en sådan distinktion i straffvärde är oklart eftersom TJ även dömdes för annan misshandel, men med använda ordalag verkar det som om

domstolen fann de båda lika klandervärda beträffande misshandeln då de ansågs ha utövad allt våld, inklusive det med skruvmejseln, i medgärningsmannaskap.

5.2.2.2 Åtal 2

Tingsrätten gjorde en relativt noggrann utredning där de försöker klarlägga vem som utdelat vilket slag. Detta är bra. Dock dömdes HP för gärningen i medgärningsmannaskap och fick ansvara för allt våld som riktats mot AF. Det är i min mening ingen tvekan om att HP i fallet agerat som den egentliga hjärnan bakom handlingarna dels eftersom denne initierade våldet och dels eftersom han fortsatte och tillsammans med andra blockerade AFs tillflykt. Det är oklart om HP enligt domen i tingsrätten också fick svara för TJs våld, som uttryckligen inte agerat tillsammans och i samförstånd med HP. TJs våld ansågs vara utfört efter det att HPs och medgärningsmännens gärning var avslutad. En sådan bedömning talar därför starkt emot att HP fått ansvara också för TJs våld, men då tingsrätten uttryckligen skriver att HP skulle svara för ”*allt*” våld som riktats mot AF är det också möjligt att det är så han faktiskt dömts. Denna form av otydlighet är farlig ur rättssäkerhetssynpunkt och man kan inte mer än hoppas på att de åtalade i liknande fall företräds av en skicklig försvarsadvokat som uppmärksammar detta frågetecken och söker reda ut det – om inte är ju risken att den åtalade får svara för mer våld än vad denne egentligen ansågs skyldig till.

Jag tycker också det är intressant att tingsrätten anser att TJs våld utförts ”separat” från de övriga efter dessa avslutat sin misshandel. I mina ögon har TJ agerat på ett sådant sätt att han också styrkt de första våldsutövarnas gärningar genom att först observera och sedan ”haka på”. Annorlunda vore det enligt mig om någon börjar en gärning som sedan fortsätts av någon annan efter det att den första personen avslutat sitt handlande. Den senares agerande kan inte den första förutspå, men den förstas agerande kan den andra välja att avstå från eller agera på. Den senare konstruktionen är i mina ögon mer straffvärd för hela gärningen än den första.

Hovrätten ansåg dock att TJ var en av gärningsmännen men verkar inte vilja använda sig av ordet medgärningsmannaskap. Jag skulle tro att anledningen för detta är att uttrycket är behäftat med så mycket oklarheter så för att inte behöva stå till svars för dessa oklarheter är det således ganska smart att undvika att använda denna term. Dock utesluter detta inte att det faktiskt är medgärningsmannaskapet som domstolen tillämpar beträffande TJ. Det är lite oklart om det är så eftersom domstolen fastställer tingsrättens domslut, men med anledning av att domstolen dömer i enlighet med åklagarens gärningspåstående så får väl detta sägas ge uttryck för att han dömdes i medgärningsmannaskap och således fick svara inte bara för sitt erkända slag utan även för våldet som utövats av HP. Ytterligare stöd för denna slutsats är att hovrätten valde att ändra påföljden från villkorlig dom förenat med böter till villkorlig dom förenat med samhällstjänst.

5.3 Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2011-08-30 i mål nr. B 256-11

5.3.1 Referat

I fallet stod två personer, SS och JS, åtalade för misshandel av KP. Åklagaren gjorde gällande att SS och JS ”*gemensamt och i samförstånd även med andra*” uppsåtligt tillfogat KP smärta, blåmärken, blödningar i ögonen med mera. Den aktuella natten jobbade SS och JS som dörrvakter på en klubb som KP:s väninna ville komma in på. Enligt gärningsbeskrivningens skulle JS ha knäat KP i underlivet och tagit tag om KP:s hals och nacke till dess att han förlorade medvetandet, och därefter fört in honom i lokalen och ner för trapporna till denna. Där skulle de båda ha utdelat flertalet slag gemensamt och i samförstånd mot KP när han låg ner, vartefter de sedan fört honom längre in i lokalen till en restaurangdel och där utdelat ännu fler slag gemensamt och i samförstånd med andra.

Tingsrätten delade upp händelsen i tre steg. Den första delen behandlade händelserna utanför lokalen. Domstolen ansåg det vara styrkt att JS tagit tag om KPs hals, men att den påstådda knäningen ej kunde styrkas.

I den andra delen prövade tingsrätten om KP blev misshandlad på sätt som åklagaren gjorde gällande efter halsgreppet. Domstolen kom fram till att flera personer, minst två, hade utdelat ett flertal slag mot KPs huvud och överkropp när han låg ner vid trappan. Vittnesförhör pekade ut JS och SS som två av dessa och enligt utredningen befann sig dessa i direkt närhet till händelsen. Enligt domstolen gick det dock inte att utesluta att någon av dem förhållit sig passiv, och det gick inte att styrka vem av dem som i så fall varit passiv. Tingsrätten ansåg därför det inte var styrkt att de båda utfört misshandeln gemensamt och i samförstånd. I den tredje delen av händelseförloppet prövade tingsrätten först vem som närvarat vid den påstådda misshandeln inne i restaurangen. Domstolen ansåg det vara omöjligt att utreda vilka som befunnit sig i restaurangen under den tid som KP gjort gällande att han blev utsatt för våld. Tingsrätten ansåg det därför inte heller vara styrkt att JS och SS, gemensamt och i samförstånd med andra, utfört den misshandel som de stod åtalade för i denna del. Tingsrätten dömde således endast JS för misshandel med anledning av stryptaget.

Hovrätten gjorde dock en annan bedömning av händelseförloppet och ansåg det inte vara styrkt att JS knäat eller tagit tag om KPs hals tills dess att han blivit medvetslös, eller att KP över huvud taget blivit medvetslös. Hovrätten ansåg inte heller det vara bevisat att KP mottagit slag i den andra delen av misshandeln eftersom vittnesförhören inte ansågs tillförlitliga med anledning av det tumultartade förhållandet som gjorde det lätt för vittnena att misstolka de inblandades kroppsrörelser. I den tredje delen av händelsen utgick hovrätten ifrån att KP inte varit medvetslös utan gjort kraftigt motstånd vid omhändertagandet av honom. Hovrätten ansåg att det inte kunde uteslutas att de skador som KP åsamkats hade uppkommit i samband

med tumultet i trappan och omhändertagandet av honom. Domstolen ansåg också att den av JS och SS lämnade alternativa skadebild inte kunde lämnas utan hänseende. JS och SS hade nämligen påstått KP själv dunkat huvudet i golvet inne i restaurangen. Således friade hovrätten både JS och SS från anklagelserna och ogillade åtalet i sin helhet.

5.3.2 Kommentar

JS och SS stod åtalade för hela misshandeln (del ett till tre) i medgärningsmannaskap, trots att det endast var JS som tagit stryptag och dragit in honom i lokalen (del ett). Skadorna som KP åsamkats genom detta handlande gick att styrka varför jag anser att det vara rimligt att koppla endast JS agerande till just den effekten, vilken också endast JS ska svara för. Om SS ska anses svara för detta i enlighet med gällande praxis bör ett främjande av viss magnitud styrkas. Något främjande gjordes inte gällande av åklagaren, vilket också kan vara anledningen till att tingsrätten inte ansåg SS medverkat till denna gärning.

Beträffande del två skrev tingsrätten att utredningen visade att JS och SS befann sig i direkt närhet till den påstådda gärningen. Detta säger inte särskilt mycket om de åtalades handlande och uppsåt, då de tjänstgjorde som dörrvakter. Att de närvarat vid platsen för gärningen var alltså primärt för att de jobbade där, varför denna omständighet inte riktigt kunde läggas dem till last. Att ändå diskutera detta gör att tingsrätten ger uttryck för att närvaron vid en gärning skulle kunna ha viss betydelse. Närvaron har betydelse om gärningen främjats, men något främjande diskuteras inte. Istället utesluter tingsrätten ansvar på grund av att det var omöjligt att utreda om någon av dem förhållit sig passiva. Om tingsrätten menar att de kunnat förhålla sig fysiskt passiva, så skulle detta ändå kunna medför ansvar om psykiskt främjande kunnat påvisas. Att detta inte diskuteras vittnar om att tingsrätten menade att de förhållit sig passiva i såväl psykisk som fysisk form.

Hovrätten ansåg att inget i åklagarens gärningsbeskrivning gick att styrka och att JS och SS alternativa förklaring till hur KP fick sina skador inte kunde lämnas utan avseende. Domstolen fann inte det styrkt att de två ordningsvakterna gått utanför sina befogenheter som ordningsvakter och att de varit berättigade att med visst våld föra in KP i lokalen. Enligt hovrätten kunde det inte styrkas att någon misshandel över huvud taget utförts mot KP, eller att KP blivit medvetlös i den andra delen av händelsen. Detta trots att ett opartiskt vittne berättat om detta. Jag tycker det är lite märkligt att domstolen underminerade bevisvärdet av det enda opartiska vittnet med hänvisning till att allt gick tumultartat till. Slagsmål sker ofta under snabba och stökiga förhållanden men det är trots detta ändå möjligt att se vem som slår vem och var. Vidare finns det sällan någon anledning för ett opartiskt vittne att påstå sig ha sett något som denna inte har sett, varför en sådan vittnesutsaga bör tillmätas högt bevisvärde. Annorlunda vore om vittnet erkänt sig vara osäker, något som inte framgick av domen.

Vad gäller medgärningsmannaskapet så diskuteras inte mycket kring det i hovrättsdomen. Närvaron som tingsrätten utreder och finner styrkt diskuteras inte över huvud taget i hovrätten. Det har sin rimliga förklaring i att hovrätten inte ansåg att uppsåtligt våld mot KP var styrkt, således behövdes det inte heller utredas vem som omfattades av uppsåtet till våldet. Närhet skulle kunna vara ett indicium för uppsåt, men ursäktas som sagt i fallet med att de åtalade tjänstgjorde som ordningsvakter.

6 Sammanfattande analys

Uppsatsens tre frågor som jag nu avser att besvara har i viss mån redan kommenterats och analyserats löpande. Av denna anledning kommer redogörelsen under detta kapitel vara något sammanfattande då jag avser att återge de stora delarna som på ett relevant sätt besvarar mina frågor.

Jag vill redan nu uppmärksamma läsaren på att domar och domskäl är olika utförliga. I vissa fall har det säkerligen funnits omständigheter som lämnats utanför, vilka kan ha varit av vikt för domstolens beslut. Då en del av min kritik är riktad mot att domstolen funnit vissa omständigheter styrkta, trots svaga (presenterade) skäl därtill, som med anledning av detta resulterat i att en medverkande varit att anse som gärningsman, kan det också vara så att detta problem är något överspelat med hänvisning till aktuella uppmärksammande.

6.1 Var hittar vi det rättsliga stödet för ådömande av ansvar i medgärningsmannaskap?

I förarbetena till medverkansbestämmelserna i samband med strafflagsreformen framhöll SRK att ansvar för gärningsmannen ådöms med stöd av den särskilda bestämmelsen utan åberopande av 23 kap. 4 § BrB. SRK skrev vidare att nämnda paragraf dock ibland kan vara tillämplig på en gärningsman och då bör denna åberopas. Detta uttalande är i mitt tycke väldigt otydligt och för att utreda hur vi kan applicera detta till stöd för medgärningsmannaskapet måste vi se till avsikten och viljan bakom medverkansbestämmelserna.

Det är utrett att SRK strävade efter ett medverkanssystem där varje medverkande självständigt ansvarade för sin gärning och skulle dömas utifrån det som låg denna till last. Syftet med strafflagsreformen var att frångå den tidigare ordningen av accessoriskt medverkansansvar med resultatet att särskiljandet mellan rubriceringarna inte längre skulle vara lika viktig. Lagstiftaren gav rättstillämparen ett mandat att där det tedde sig naturligt döma någon som gärningsman, även om denna inte deltagit i brottets utförande. SRK hänvisade här, och alltså exemplifierade sådana fall, till det medelbara och konverterade gärningsmannaskapet, alltså då någon genom utnyttjande av sin egna särskilda ställning eller den andras psykiska oförmåga var den ”egentliga hjärnan” bakom handlingen. Mandatet kommer till uttryck inte bara i förarbetena utan också i 23 kap. 4 § 2 st. BrB genom lokutionen ”den som inte är att anse som gärningsman”. Detta ger alltså uttryck för att det går att anse att någon är gärningsman. Jag skulle dock vilja framhålla att det med hänsyn till förutsägbarhetsprincipen och

legalitetsprincipen vore önskvärt om mandatet framgått genom en icke-negation.

Det rättsliga stödet för medgärningsmannaskapet sägs antingen vara det direkta straffbudet (med hänvisning till förarbetena) eller 23 kap. 4 § 2 st. BrB (med hänvisning till förarbetena i kombination med lokutionen ”*den som inte är att anse som gärningsman*”). Den förstnämnda varianten sägs ge uttryck för ett deltagande i gärningen på ett sätt som är att anse som handlande i ordinärt medgärningsmannaskap och den senare för ett inte faktiskt deltagande men ett främjande som är att anse som handlande i ett så kallat utvidgat medgärningsmannaskap. Huruvida domstolen i praktiken använder sig av endera grund vid ådömande av ansvar i medgärningsmannaskap framgår sällan vilket i min mening är fel. Om vi accepterar slutsatsen att ordinärt medgärningsmannaskap kan dömas under straffbudet, och utvidgat enligt 23 kap. 4 § BrB, är det av relevans för den tilltalade att veta vad denna gjort sig skyldig till – antingen *delaktighet i utförandet* eller att dennas medverkande *spelat en central roll för brottets tillkomst*.⁹⁰ Detta skulle innebära en enklare och tydligare gränsdragning för vad som konstituerar medgärningsmannaskap i endera ordinär eller utvidgad form. Eftersom medgärningsmannaskapet bygger på medverkanslärans flexibla utformning är det av synnerligen stor vikt för förutsägbarheten att domstolarna axlar den vägledande och prejudicerande roll som åligger dem.

Medgärningsmannaskapet är dock en rättsfigur som tillämpats och kommit till uttryck på olika sätt, en del som i min mening inte riktigt kan sägas ha legat i linje med lagstiftarens avsikt och således inte heller kan sägas ha rättfärdigats med lagtext. I dessa fall ligger det nära till hands att påstå att stödet för denna tillämpning (endast) återfunnits i praxis och doktrin. Mandatet som lagstiftaren gav rättstillämparen att kunna *anse* vilken medverkande som borde dömas såsom gärningsmän uppställdes med en rad exempel och begränsningar som mycket dåligt efterlevts i praxis. Rättstillämparen har valt att anse medverkanden vara gärningsmän då det på grund av bevisningsproblem inte gått att utreda vem som orsakat den brottsliga effekten, eller ens vem som gjort vad. Det är i min mening mycket märkligt att en ansvarsutvidgande rättsfigur kan existera och tillämpas utan uttryckligt lagstöd därom. En rättslig konstruktion som tillkommit med anledning av att kompensera för en bevisningsproblematik är ingen lyckad konstruktion. Vidare brister denna i legalitet och förutsägbarhet då stödet för en sådan tolkning av lagstiftarens snart 70-åriga mandat inte återfinns i ett lagrum från tiden då denna kom att utvecklas, en tid som har helt annan värdegrund än den som 1940-talets straffrätt vilade på.⁹¹

---

⁹⁰ Se ovan 2.3.3.1 och 2.3.3.2.

⁹¹ Se ovan 3.2.

6.2 Hur har medgärningsmannaskapet tillämpats och kommit till uttryck genom tiden?

Medgärningsmannaskapet så som vi definierar det idag tillämpades för första gången i Käppfallet i så kallad ordinär form. Åklagaren valde där att definiera samagerandet med lokutionen ”*tillsammans och i samråd*”, vilket innebar att åklagaren gjorde gällande att en viss form av planering eller överenskommelse ägt rum innan gärningen. Med beaktande av samrådet ansåg domstolen i fallet att fler än en medverkande kunde dömas som gärningsman till brottet även om handlingarnas kausalitet inte kunde styrkas, då följande omständigheter var för handen:

- De medverkande hade alla agerat på samma sätt och på samma tid
- De medverkandes uppsåt hade omfattats av varandras agerande.

Från och med Käppfallet startade medgärningsmannaskapet sin utveckling. I Lindomefallet yrkade åklagaren på att de två åtalade gjort sig skyldiga till rån i medgärningsmannaskap. Åklagaren använde sig av ordet ”*samråd*” och menade alltså att de båda haft en överläggning eller konsultation om att råna. Detta kunde dock inte styrkas och endast det faktum att LL tog emot stöldgodset från PL som tillgripit det innebar inte tillräcklig medverkan för att döma honom som gärningsman för rånet. Hovrätten ansåg alltså att det fanns anledning att skilja mellan de bådaskilda agerandena eftersom LL de facto inte stulit och inte heller agerat på så vis att det vore naturligt att se honom som gärningsman. Lindomefallet kom dock att få stor betydelse för medgärningsmannaskapets utveckling eftersom starka röster höjdes mot den friande domen beträffande mordet som de också stod åtalade för, PL som gärningsman och LL som medhjälpare.

För att komma åt situationer då de åtalade ”skyller på varandra” valde domstolen att tolka och tillämpa medverkansbestämmelserna på ett högst frikostigt vis. Detta kom bland annat till uttryck i Pinnstolsfallet, då åklagaren gjorde gällande att MJ och JS i ”*samförstånd*” dräpt en man. Bara genom detta ordval kan vi alltså se en utvidgning av tillämpningsområdet. De båda hade inte agerat på samma sätt men troligtvis på samma tidpunkt. Jag tolkar det som att MJ ansågs vara skyldig för dråpet såsom gärningsman och JS som medgärningsman. Domstolen ansåg att JSs uppsåt omfattades av MJs agerande med motiveringen att JS inte kunnat ha undgått MJs avsikt. Samförståndet som gjordes gällande kom alltså att innebära att insikten om den andras agerande var tillräckligt för att dömas i medgärningsmannaskap. Eftersom JS deltog i agerandet skulle det kunna ha varit ett medgärningsmannaskap i ordinär form som var för handen. JS deltog i och för sig inte i det våld som sedermera ledde till mannens död, varför det snarare var ett utvidgat medgärningsmannaskap som tillämpades beträffande JS.

I Sturecompagniet valde domstolen att inte se de åtalades ageranden som en kollektiv handling för någon som skjutit och någon som burit vapnet. Domen ligger därför mer i linje med de tidigare rättsfall som påvisade en restriktiv tillämpning av medgärningsmannaskapet. I fallet var det dock åklagaren som tidstypiskt gjorde gällande att de två åtalade agerat i *"samråd"*.

Göteborgsbranden resulterade i medgärningsmannaskapets mest vidsträckta tillämpning, då de åtalade som inte deltagit i gärningen utan endast psykiskt främjat denna var att anse som gärningsmän. De åtalade dömdes således i ett utvidgat medgärningsmannaskap för grov mordbrand eftersom de agerat i *"samförstånd"*. Denna hårda dom ansågs ha tillkommit som ett svar på allmänhetens reaktion dels på Lindomefallet men också på aktuella fall eftersom konsekvensen av handlingarna blev förödande då 63 ungdomar miste livet och ytterligare minst 50 skadades.

Göteborgsbranden var enbart ett av de rättsfall i vilket det utvidgade medgärningsmannaskapet kom att tillämpas. Fler avgöranden från denna tid vittnade om en trend att tillämpa denna rättsfigur. Rättsutvecklingen uppskattades inte av de lärda juristerna varför försök till att reda ut juridiken på denna punkt gjordes. Leijonhufvud gjorde en utredning och Wennberg skrev en artikel där hon förespråkade vissa minimikrav vid tillämpningen av det utvidgade medgärningsmannaskapet.

I två rättsfall från HD kom tillämpningsområdet för medgärningsmannaskapet att uttryckligen inskränkas. I Hyresvärdsfallet stod KM och JM åtalade för att i *"samförstånd"* ha förvarat narkotika, detta trots att endast JM förvarat denna. HD slog fast att endast ett godtagande och solidariserande med någon annans brott inte utgjorde *"tillräckligt"* handlande för att se den medverkande som gärningsman. I Securitasrånets stod två personer åtalade för att i *"samråd"* ha stulit kontanter. HD slog då fast att ett medgärningsmannaskap kan vara för handen då någon främjat en förberedelse till brott främst då denna är att anse som den egentliga hjärnan bakom brottet. I min mening borde detta uttalande vara tillämpligt även på främjanden som hänför sig till själva utförandet av brottet och inte bara dess förberedelse, men en sådan extensiv tolkning bör naturligtvis göras med viss försiktighet. HD slog i samma rättsfall också fast en mycket viktig sak, att ansvarsprövningen skulle göras individuellt och inte kollektivt. Detta uttalande ser jag som en direkt kommentar på den rättsutveckling som kommit att innebära att åklagare tillämpat en kollektiv gärningsbeskrivning och domstolarna en kollektiv ansvarsbedömning.

I de tre fall från detta årtionde som jag redogjort för i kapitel 5 är en gemensam nämnare att åklagaren valt att använda sig av ordet *"samförstånd"* och inte *"samråd"*. Enligt min undersökning är det också just ordet *"samförstånd"* och främst lokutionen *"tillsammans och i samförstånd"* som är överrepresenterad bland träffarna från senare år. Förklaringen till detta kan möjligtvis vara så simpel som denna: eftersom ett uttryckligt samråd, en överläggning, inte längre krävs för att dömas i

medgärningsmannaskap finns det heller ingen anledning att påstå att samråd förelegat. Samråd borde i de flesta fall vara svårare att påvisa än samförstånd, vilken man i efterhand näst intill kan konstruera givet omständigheterna. Samförstånd kan finnas styrkt baserat på hur de åtalade agerat i stunden, oaktat om de åtalade egentligen tänkt på att de agerat i någon ömsesidig förståelse. Detta är förstås min egen teori och brister på den punkten att även själva medverkan i sig måste ha en subjektiv täckning. Jag kan inte med exakthet veta hur domstolarna gjort sin bevisvärdering och vad de således funnit styrkt, men min kritiska inställning förhåller mig tveksam till denna bevisvärdering på sätt som jag nyss gett uttryck för. Att använda sig av "samråd" är mer lämpligt i de fall då man verkligen kan styrka överläggning, rådslag eller konsultation. Detta borde nämligen indikera på ett agerande som är mer klandervärt än om endast samförstånd förelegat, varför också rubriceringen lättare är att hänföras till medgärningsmannaskap.

Det är intressant att både åklagarna och domstolarna inte gärna tar ordet medgärningsmannaskap i mun (se Bilaga A) även om det är just detta de åsyftar genom lokutionen tillsammans, gemensamt, i samråd eller samförstånd. Kanske finns det ingen anledning att använda sig av ordet eftersom det finns andra sätt att uttrycka det på? Kanske vill inte rättstillämparen använda sig av ordet eftersom det är behäftat med så mycket oklarhet? Att inte använda sig av ordet kanske innebär att någon redogörelse för den inte heller behövs? Spekulationerna kan fortgå, men kommer inte kunna ge oss några säkra svar på varför det förhåller sig på detta vis.

6.3 Har medgärningsmannaskapet tillämpats i linje med Straffrättskommitténs avsikt?

SRKs avsikt på ett övergripande plan var ett individuellt medverkansansvar och ett flexibelt system där domstolen fick mandat att döma en medverkande som gärningsman där denna enligt domstolen var att *anse* som sådan. Den stora frågan, som medvetet lämnades öppen, är sålunda vad som är att anse som gärningsman. SRK framhöll att den medverkande vanligtvis skulle ha deltagit i gärningen, men att detta inte alltid var nödvändigt. SRK talade här om det medelbara och konverterade gärningsmannaskapet, konstruktioner som jag liknat med den egentliga hjärnan bakom brottet.

I de presenterade fall där medgärningsmannaskapet kommit att tillämpas, där de tilltalade ansetts vara gärningsmän, har det sällan varit någon som kunnat liknas med hjärnan bakom det hela. Nej, i en del av fallen (de som också kommit att motta den mesta av min kritik) har de dömda medgärningsmännen varit någon som stått någonstans i nära anslutning till platsen för gärningen eller som inte har stoppat brottet (trots att ingen handlingsplikt förelegat) och som därför måste ha insett vad som komma

skulle. I en del av fallen är det till och med så illa att det inte har gått att utröna vad de medverkande faktiskt gjort eller på vilket sätt de deltagit eller främjat gärningen. Så länge man kunnat konstatera att de arbetat tillsammans har ett sänkt beviskrav tillämpats beträffande varje individuell medverkan. Det säger sig själv att den typen av tillämpning av ett så kallat medgärningsmannaskap inte är särskilt lyckad och jag vill gå så långt att säga att det inte är förankrat i något rättsligt stöd eftersom det i min mening inte ligger i linje med lagstiftarens avsikt, inte bara med hänvisning till nys nämnda, utan också med hänvisning till viljan av ett individuellt medverkansansvar. I de fall jag talar om, har det ju också varit så att de medverkande klumpats ihop i en slags kollektiv gärningsbeskrivning och dömts för ett kollektivt handlande. Ingenstans i SRKs arbete finns det stöd för en sådan tillämpning av straff- och medverkansbestämmelserna.

SRK uppställde en begränsning för då det inte var naturligt att anse någon som gärningsman vid särskilt allvarliga brott, nämligen då en medverkan var av mindre beskaffenhet. Denna begränsning har i min mening helt kommit att förbises i ett par fall där denna bort lyftas upp, däribland Pinnstolsfallet och Göteborgsbranden.

Bland erkända jurister och i doktrin förekommer det än idag olika åsikter om vad de medverkandes olika ageranden ska ha för betydelse för ådömande i medgärningsmannaskap. Asp m.fl. ansåg i *Katedralen – tre texter om straffrätt* det vara viktigt att skilja de faktiska handlingarna åt, även om det faktiska agerandet var en slump. Den som endast burit vapnet ska inte straffas likvärdigt med den som faktiskt skjutit och de bådas agerande skall inte ses som likvärdiga i förhållande till effekten. Asp och Rosén i *The Pirate Bay – en kommentar* ansåg dock det vara självklart att en medverkande kan ansvara för det gemensamma handlandet oaktat vem det var som, kanske av en slump, ”tryckte på knappen”. Leijonhufvud och Wennberg ansåg att det inte var nödvändigt att styrka vems eller vilkas handlingar som orsakat gärningen och att effekten av de medverkandes handlingar kunde bedömas utifrån deras gemensamma handlande.⁹²

Jag instämmer med förstnämndas inställning då jag anser det vara av vikt att skilja mellan de medverkandes handlingar och att inte straffa den ”onda viljan”.⁹³ Den som inte direkt orsakat den brottsliga effekten ska som utgångspunkt inte heller svara för denna. Att ursäkta en sådan bedömning med att det var en slump vem som agerade ogillar jag av den enkla anledningen att jag tror att människor medvetet väljer att utföra en gärning eller att avstå. Agerandet kanske inte var planerat eller avsett, men det var heller ingen slump. Inte ens effekten för en människas agerande bör motiveras med slumpen. Däremot tycker jag att klandervärdeheten i en människas agerande som *hade kunnat* resultera i effekten är likvärdig den som faktiskt orsakade den. I dessa fall anser jag att kausaliteten mellan handling och effekt är irrelevant.

---

⁹² Se ovan 2.3.3, not 18.

⁹³ Se ovan 4.2.5.2.

Endast under följande förutsättningar anser jag det vara rimligt att låta en eller flera medverkande svara för den brottsliga effekten i medgärningsmannaskap även om denna eller de inte de facto orsakat denna, nämligen då de medverkande agerat på *exakt samma sätt*, på *exakt samma tid*, och på ett sådant vis att alla medverkandes agerande *ensamt hade kunnat ge upphov* till effekten. Anledningen för att jag anser att de medverkande ska ha agerat på exakt samma sätt är för att jag anser att olika ageranden bör resultera i olika klander- och straffvärden. Kravet på att de medverkanden ska ha agerat på exakt samma tid är för att jag anser att den som agerat *före* någon annan medverkande inte kan styra när deras gemensamma handlande tar stopp. Gränsdragningen för hur långt agerande den först agerande avsett att svara för blir då svår för rätten att dra. Frågan man måste ställa sig är hur långt samförståndet eller samrådet sträckte sig. Jag anser däremot att den som avslutar gärningen utan att ha varit med från början är mer straffvärd än de som började eftersom denne visste vad som stod på spel och hade möjlighet att styra hur långt handlandet skulle sträcka sig. Det sistnämnda kravet är min tolkning av 23 kap. 4 § 2 st BrB. Då någon är att *anse* som gärningsman är enligt mig då någon ensamt uppfyller alla brottsrekvisit (bortsett från kausaliteten) och som hade kunnat ge upphov till effekten.

Om dessa tre omständigheter är för handen behövs alltså ingen kausalitet påvisas mellan någons specifika agerande och effekten för brottet och alla döms för brottet som de utfört i medgärningsmannaskap. Observera att det är vems specifika handling som orsakat effekten som inte behöver styrkas, den specifika handlingen måste naturligtvis vara styrkt. Vidare måste ett uppsåt som omfattar allas agerande också vara styrkt. Sådana förutsättningar som jag åsyftar var för handen i Käppfallet (där HD förde liknande resonemang som jag) och Skruvmejselfallet, med reservation för misshandeln med skruvmejseln. Det jag argumenterar för här är egentligen inget annat än ett ordinärt gärningsmannaskap, med skillnaden att kausaliteten mellan agerande och effekt inte behöver styrkas då effekten uppstått i samverkan med andra.

Jag väljer att illustrera mitt nyss anförda resonemang med några exempel. Flera personer sparkar en annan person. Sparkandet resulterar i att personens ben bryts. Det är utrett att alla haft uppsåt att tillfoga benbrott och alla har agerat genom samförstånd eller samråd att göra så. Det finns då fyra möjliga förklaringar för hur effekten uppkom:

- 1) Det är möjligt att någon sparkat hårdare än de andra. Då anser jag att medgärningsmannaskapet inte är för handen eftersom att alla inte agerat på *exakt samma sätt* då det endast är denna persons agerande som hade kunnat leda till effekten. Den som sparkat hårdast bör dömas för misshandeln och de övriga för medhjälp till misshandeln.
- 2) Det är också möjligt att allas lika små sparkar till slut orsakade benbrottet. I detta fall har inte alla agerat så att varje medverkande *ensamt hade kunnat ge upphov* till benbrottet. Därför anser jag att

medgärningsmannaskapet inte är för handen utan istället medhjälp till misshandeln beträffande benbrottet.

- 3) En tredje möjlighet är att en person börjat sparka, men vars spark inte ensamt kunnat leda till effekten. En andra person sparkar på samma sätt. Nu är benet så pass trasigt att den tredje personens lika starka spark kommer att orsaka effekten. I detta alternativ har inte alla agerat på *exakt samma tid*. Den första personen gör sig därför i mitt tycke skyldig för den första sparken. Den andra personen gör sig skyldig för båda sparkarna och den tredje och sista personen gör sig skyldig för hela misshandeln med hänvisning till ovan resonemang.
- 4) Ett sista alternativ är att alla sparkade så pass hårt att varje spark hade kunnat resultera i benbrottet. Alla har då agerat på *exakt samma sätt*, på *exakt samma tid*, och på ett sådant vis att alla medverkandes agerande *ensamt hade kunnat ge upphov* till effekten. Det är då, i mitt tycke, inte relevant att styrka vems spark som resulterade i benbrottet.

Resonemanget löser dock inte problemet då det inte går att *bevisa* exakt vem som gjort vad, mer än att de agerat tillsammans. Min grundtanke är då att ingen heller ska fällas för ansvar för mer än vad som kan bevisas. Jag anser att bevisproblematiken inte får påverka legaliteten!

Ett annat problem med denna konstruktion är att den inte ”kommer åt” situationer där medverkande medvetet och systematiskt delat upp agerandet men där alla ändå är uppenbart lika klander- och straffvärda för brottet. Det finns här en andra möjlighet att fälla alla eller en del av de inblandade för ansvar till hela gärningen såsom medgärningsmän, nämligen då dessa är att anse som hjärnorna bakom brottet. Detta stöds av förarbetena till medverkansbestämmelserna. Det borde då enligt mig krävas att de har agerat i samråd och inte endast under samförstånd. Detta för att bevisa att de tillsammans är hjärnor till brottet, och inte agerat genom en impuls eller påhakning. I ovan exempel fall skulle man kunna argumentera för att en eller flera medverkande har agerat som hjärnor bakom brottet så som gängledare och således ska få svara för effekten av det gemensamma handlandet, men då bör alltså någon föregående planering att agera också kunna strykas.⁹⁴ Om det finns en eller fler hjärnor och några medhjälpare anser jag att detta också ska individualiseras i rubriceringen utefter deras deltagande och inte klumpa ihop det till en helhet. Det lär knappast kunna vara så att alla som agerat kan anse vara hjärnor, eftersom det förutsätter att denna utnyttjat antingen sig egen särskilda ställning eller huvudgärningsmannens psykologiska oförmåga. Vid en systematisk uppdelning av olika ageranden utan att någon är hjärnan bakom denna får således alla svara för sin medverkan till brottet.⁹⁵ Straffvärdet får sedermera reflektera klandervärdet i detta gemensamma medverkande.

---

⁹⁴ Jfr. Käppfallet.

⁹⁵ Jfr. The Pirate Bay.

Före dagens allmänna medverkansbestämmelser var det viktigt att skilja mellan gärningsmän och medhjälpare eftersom medverkan endast i begränsad omfattning var straffbar. Diskussionen huruvida någon var att anse som gärningsman eller inte var således en diskussion om handlingen var hänförlig till det straffbara eller det straffria området. Den allmänna medverkansbestämmelsen gjorde att särskiljandet inte blev riktigt lika viktigt och idag är en diskussion huruvida någon är att anse som (med)gärningsman eller medhjälpare främst en rubriceringsfråga. De som argumenterar för ansvar i medgärningsmannaskap brukar hänvisa till att SRK ville minska betydelsen av särskiljandet mellan de olika medverkansformerna och att bestämmelserna av denna anledning är utformade på så vis att det inte heller spelar någon roll för straffvärdet vilken rubricering som tillämpas. Av denna anledning påstås det därför också vara av mindre vikt att utröna om den åtalade ska dömas som (med)gärningsman eller medhjälpare. Det finns dock situationer då det faktiskt är av vikt att skilja mellan en gärningsman och medhjälpare, främst i försöksfall. Vidare är det allmänt känt att straffet är lägre för en medhjälpare än en gärningsman. Dessutom finns det vissa sociala aspekter som i mitt tycke inte är att förkasta. Det framhålls också uttryckligen i förarbetena att särskiljandet de facto är av vikt – även om SRK ville minska betydelsen av det. Att SRK inte kunnat förutspå vilken betydelse rubriceringarna skulle komma att få säger sig själv, men det måste också uppmärksammas att SRKs avsikt på detta plan kanske inte fick de konsekvenser som den hade tänkt. Å andra sidan skulle man kunna påstå att SRK lyckades i att *minska* betydelsen av rubriceringen och att detta inte ska tolkas som att SRK avsåg att göra straffvärdet för de olika rubriceringarna homogent.

När det nu bevisligen finns en betydelse i att skilja mellan rubriceringarna så rättfärdigas inte längre argumentet om att det inte spelar någon roll vilken rubricering som skall tillämpas. Det är därför i mitt tycke önskvärt att praxis (i väntan på en tydligare lagstiftning) fortsättningsvis drar tydliga gränser för vad som är medhjälpare eller anstiftan och vad som är en handling utförd i (med)gärningsmannaskap.

Bilaga A

Som jag nämnde inledningsvis går det inte att med säkerhet dra någon slutsats av eventuell ökning eller minskning av antalet träffar genom tiden eftersom databasen sedan 2008 utökats. Av denna anledning uppmanar jag läsaren att endast jämföra antalet träffar för varje enskilt uttryck och ratiot mellan dessa per år. Detta ger då oss en vägledning för vilket uttryck som förekommit mest i förhållande till de andra under det specifika år som studeras.

År	Tillsammans och i samförstånd	Gemensamt och i samförstånd	Tillsammans och i samråd	Gemensamt och i samråd	Medgärningsmannaskap	Medgärningsman
2012	267	100	60	35	15	48
2011	1028	451	237	165	54	169
2010	991	432	256	143	49	164
2009	890	389	268	147	24	144
2008	902	378	247	166	19	115
2007	14	6	5	5	0	4
2006	67	32	25	13	4	9
2005	66	44	39	22	6	16
2004	66	40	89	25	6	16
2003	34	17	21	16	0	8
2002	23	8	21	6	0	3
2001	9	6	26	21	0	4
2000	2	0	5	4	0	1
1999	1	4	4	3	0	0
1998	0	0	4	0	0	0
1997	4	1	11	16	0	1
1996	0	2	6	6	0	1
1995	1	0	9	9	0	1
1994	0	1	3	6	0	0
1993	0	0	14	10	0	0
1992	0	0	8	8	1	2
1991	0	0	12	11	0	1
1990	1	0	10	4	0	1

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Allén, Sture; *Norstedts svenska ordbok - [80.000 ord och fraser]*, Norstedts Förlag AB, Norge 1999.

Asp, Petter; *Straffansvar vid brottsprovokation*, Norstedts juridik AB, Göteborg 2001.

Asp, Petter, Lernestedt, Claes, Ulväng, Magnus; *Katedralen – tre texter om straffrätt*, Iustus Förlag AB, Uppsala 2009.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus, Jareborg, Nils; *Kriminalrättens grunder*, Iustus Förlag AB, Uppsala 2010.

Hoflund, Olle; *Medverkan till brott*, P. A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1972.

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole och Wennberg, Suzanne; *Brottsbalken, en kommentar Del II*, Norstedts Juridik, Studentutgåva 6, Stockholm 2009.

Jareborg, Nils; *Allmän kriminalrätt*, Iustus Förlag AB, Uppsala 2001.

Leijonhufvud, Madeleine, Wennberg, Suzanne; *Straffansvar*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2008.

Nehrman, David; *Inledning til then svenska jurisprudentiam criminalem: efter Sweriges Rikes lag och stadgar*, G. Kiesewetter, Lund 1756.

Strahl, Ivar; *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, P. A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1976.

Artiklar

Asp, Petter, Rosén, Jan; *The Pirate Bay – en kommentar*, SvJT 2011, häfte 1.

Diesen, Christian; *Göteborgsbranden, Malexander- och Söderbergsmorden – svåra mål i teorin, enkla i praktiken?*, JT 2000/01 nr. 3.

Herlitz, Carl Erik; *Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?*, JT 1996/97 nr. 2.

Wennberg, Suzanne; *Från Malexander till Sambandscentralen – fördelar och farhågor med dömande i medgärningsmannaskap respektive medfrämjandeskap*, JT 2002/2003 nr. 3.

Wennberg, Suzanne; *Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap*, Förhandlingarna vid det trettiosjätte nordiska juristmötet, Del I, Helsingfors 2002.

Wong, Christoffer; *Den magiska formeln har förlorat lite av sin magi – nya prejudikat om det straffrättsliga begreppet ”gemensamt och i samförstånd”*, JT 2003/04 nr. 4.

Offentligt tryck

SOU 1944:69, *Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten*.

SOU 1953:14, *Förslag till brottsbalk*.

Ds 1993:15, *Efter Lindome*.

SOU 1996:185, *Straffansvarets gränser: Betänkande av Straffansvarsutredningen*, Del I och II.

Prop. 2000/01:85, *Förberedelse till brott m.m.*

Övrigt

Mailkorrespondens med Erica Olivius, produktchef på InfoTorg Juridik, den 3 maj 2012.

Sökning på InfoTorg.se den 9 april 2012, se Bilaga A.

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från Högsta Domstolen

NJA 1980 s. 606

NJA 1992 s. 474

NJA 1996 s. 27

NJA 2003 s. 473

NJA 2006 s. 535

Rättsfall från hovrätterna

RH 1984:31

RH 1991:51

RH 1996:82

Hovrätten för Västra Sverige, dom 2000-08-29 i mål nr. B 2957-00

Svea hovrätt, dom 2010-11-26 i mål nr. B 4041-09

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2011-09-21 i mål nr. B 253-11

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2011-08-30 i mål nr. B 256-11